

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

“KREDİT TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ HESABATLARININ
KEYFİYYƏTİNİN ARTIRILMASI MƏSƏLƏLƏRİ”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Rüstəmli Ülvi Fariz oğlu

BAKİ – 2021

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ ____ ” _____ **20__ -ci il**

“KREDİT TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ HESABATLARININ
KEYFİYYƏTİNİN ARTIRILMASI MƏSƏLƏLƏRİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060409 Mühasibat uçotu və audit

İxtisaslaşma: Xidmət sferasında mühasibat uçotu və audit

Qrup: 424

Magistrant:

Rüstəmli Ülvi Fariz oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər:

i.ü.f.d. Cəfərov Elxan Orxan oğlu

_____ **imza**

Program rəhbəri:

i.ü.f.d. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil

_____ **imza**

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKİ – 2021

Elm andı

Mən, Rüstəmli Ülvi Fariz oğlu and içirəm ki, “Kredit Təşkilatlarının Maliyyə Hesabatlarının Keyfiyyətinin Artırılması Məsələləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

KREDİT TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ HESABATLARININ KEYFİYYƏTİNİN ARTIRILMASI MƏSƏLƏLƏRİ

Mövzunun aktuallığı: Kredit təşkilatları həm iqtisadi subyektlər, həm də əhali üçün bank xidmətlərinin əsas təchizatçısı olub və olmaqda qalır. O, biznes kreditləşmə əməliyyatlarının, əhalidən əmanətlərin qəbul edilməsinin böyük həcmi hesablayır; o olmadan sahibkarlıq subyektləri arasında hesablaşmalar, pul köçürmələrinin sürətlə həyata keçirilməsi mümkün deyildir. Sistemli bank böhranı təhlükəsinin artması, kreditləşmənin azalması, məzənnədəki dalğalanma ilə əlaqəli kredit borclarının kəskin dərəcədə artması, qeyri-sabit makroiqtisadi vəziyyət, bunların hamısı müasir şərtlərdə kommersiya banklarının fəaliyyətinin yoxlanılması məsələlərini kəskin şəkildə aktuallaşdırdı.

Tədqiqatın məqsədi: Kredit təşkilatlarının fəaliyyəti ilə bağlı aparılan tədqiqatlar əsasında tövsiyələr, maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətlərinin audit metodologiyasını təkmilləşdirmək üçün tövsiyələr, təkliflər və istiqamətlər hazırlamaqdan, təcili keyfiyyət problemlərini müəyyənləşdirməyə kömək edəcək iqtisadi təhlil metodlarını və yoxlama yanaşmalarını daha fəal şəkildə tətbiq etməkdən ibarətdir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Empirik tədqiqat, analiz, sintez, statistik təhlil, kapital adekvatlığını hesablaması.

Tədqiqatın informasiya bazası: Turanbank, Yelobank, Azərtürk bank

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: “Covid 19” epidemiyası ilə əlaqədar olaraq praktiki araşdırmaların aparılmasındakı mövcud məhdudiyyətlər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: elmi yeniliyi, kredit təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin artırılması metodologiyasının təkmilləşdirilməsi, maliyyə hesabatlarına effektiv iqtisadi analiz metodlarının fəal tətbiqi ilə bağlı bir sıra aktual məsələlərin formalaşdırılması, metodoloji əsaslandırılması və həllindən ibarətdir ki, bu da audit yoxlamalarının keyfiyyətini və onların fəaliyyətlərinin effektivliyini qeyri-müəyyənlik və böhran şəraitində artıracaqdır.

Nəticələrin istifadə olunma biləcəyi sahələr: Müəllifin təklifləri kredit qərarları qəbul edilərkən rəşional analitik işin təşkilinə, prosedurların aparılmasına və onların əmək intensivliyinə görə bank üçün məqbul xərclər səviyyəsinin təmin olunmasına, vaxtı keçmiş borcların həcmi azaldılmasına və nəticədə yoxlamaların keyfiyyətinin və səmərəliliyinin artırılmasına kömək edəcəkdir.

Açar sözlər: bank, maliyyə, hesabat, mühasibat

ISSUES OF IMPROVING THE QUALITY OF FINANCIAL STATEMENTS OF CREDIT ORGANIZATIONS

Relevance of the topic: Credit organizations have been and remain the main providers of banking services for both economic entities and the population. Without it, it is impossible to make settlements and money transfers between businesses quickly. The growing threat of a systemic banking crisis, the decline in lending, the sharp rise in credit debt due to exchange rate fluctuations, the unstable macroeconomic situation, all of which have made it urgent to monitor the activities of commercial banks in modern conditions.

The purpose of the study: The purpose of the study is to develop recommendations, suggestions and directions to improve the audit methodology of financial and economic activities, based on research on the activities of credit institutions, economic analysis methods and inspection approaches to help identify urgent quality problems.

Research methods used: Empirical research, analysis, synthesis, statistical analysis, calculation of capital adequacy.

Research database: Turanbank, Yelobank, Azerturk bank.

Limitations of the study: Existing limitations of practical research in connection with the Covid 19 epidemic.

Scientific novelty and practical results of the research: improvement of the methodology of improving the quality of financial statements of credit institutions, formation, methodological substantiation active application of effective economic analysis methods in financial statements.

Areas where the results can be used: The author's proposals will help to organize rational analytical work, make procedures and ensure a reasonable level of costs for the bank due to their labor intensity, reduce overdue debts and, consequently, increase the quality and efficiency of inspections.

Keywords: banking, finance, reporting, accounting

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
AR	Azərbaycan Respublikası
BHA	Beynəlxalq Audit Standartları
BMHS	Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları
ƏDV	Əlavə Dəyər Vergisi
İT	İnformasiya Texnologiyaları
MUBSK	Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları Komitəsi
MUBSS	Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları Şurası

M Ü N D Ə R İ C A T

GİRİŞ.....	8
I FƏSİL . KREDİT TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ HESABATLARININ KEYFİYYƏTİNİN ARTIRILMASININ NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ...	11
1.1. Maliyyə əməliyyatları üzrə hesabatlarda verilən məlumatların keyfiyyət göstəriciləri.....	11
1.2. Beynəlxalq təcrübənin araşdırılması.....	25
I FƏSİL . KREDİT TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ HESABATLARININ KEYFİYYƏTİNİN ANALİZİ.....	36
2.1. Maliyyə hesabatları keyfiyyətinin Azərbaycanda kredit təşkilatlarının inkişafına təsirinin təhlili.....	36
2.2. Kredit təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının analizi: risklər, kredit şərtləri.....	48
III FƏSİL . KREDİT TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ HESABATLARININ KEYFİYYƏTİNİN ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ.....	59
3.1. Mövcud qanunvericilik bazası və təkmilləşdirilməsi.....	59
3.2. Maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətləri.....	64
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	69
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	74
ƏLAVƏLƏR.....	75
Cədvəllərin siyahısı.....	86

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Kredit təşkilatları həm iqtisadi subyektlər, həm də əhali üçün bank xidmətlərinin əsas təchizatçısı olub və olmaqda qalır. O, biznes kreditləşmə əməliyyatlarının, əhalidən əmanətlərin qəbul edilməsinin böyük həcmi hesablayır; o olmadan sahibkarlıq subyektləri arasında hesablaşmalar, pul köçürmələrinin sürətlə həyata keçirilməsi mümkün deyildir. Sistemli bank böhranı təhlükəsinin artması, kreditləşmənin azalması, məzənnədəki dalğalanma ilə əlaqəli kredit borclarının kəskin dərəcədə artması, qeyri-sabit makroiqtisadi vəziyyət, bunların hamısı müasir şərtlərdə kommersiya banklarının fəaliyyətinin yoxlanılması məsələlərini kəskin şəkildə aktuallaşdırdı.

Audit kredit təşkilatlarının əməliyyatlarında şəffaflığı sübut etmək üçün də vacibdir. Yoxlamalar aparmaq üçün auditorlar fərqli yanaşma və metodlardan istifadə edir, ümumi elmi metodlardan istifadə edir və bankların maliyyə hesabatlarının yoxlanılmasına müraciət edirlər. Bu baxımdan, maliyyə risklərinin azaldılması və bankın fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məqsədilə onların nəticələrinə əsasən tədbirlər görülməsi mümkün olan metodoloji müddəaların və vasitələrin hazırlanması problemlərinin öyrənilməsi aktualıq təşkil edir.

Hesabatın keyfiyyətinə, içindəki məlumatların etibarlılığına və təqdimatına dair tələblərin artırılması, aparılmış yoxlamaların keyfiyyətinə nəzarətin gücləndirilməsini nəzərdə tutur. Bu şəraitdə, auditor təşkilatları yoxlamaların keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün tədbirlərin mürəkkəbliyini və müddətini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirmədən hazırlamaq məcburiyyətində qalırlar. Bu, auditorları həm yoxlamaların yüksək keyfiyyətini və mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğunu təmin etməyə, həm də bu yoxlamaların aparılması üçün xərclərin azaldılması yollarını axtarmağa məcbur edir.

Müasir şəraitdə kredit təşkilatlarının fəaliyyətinin yoxlanılması probleminin aktuallığı, bank sistemi və bütövlükdə iqtisadiyyat üçün nəzəri və praktik əhəmiyyəti mövzunun seçilməsini, problemin formalaşdırılmasını, tədqiqatın məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirdi.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Kredit təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin artırılması məsələlərinin metodoloji vasitələr ilə bağlı bir sıra məsələlər kompleksindən ibarət yerli müəlliflərdən Cəfərov E.O., Abdullayeva F.Ə., Məmmədyarov M.C. və xarici müəlliflərdən Бариленко. В.И.Гетьмана В.Г, Жукова. Е.Ф, Замураев А.С., Камышанов П.И., Козлова Е.П, Королёв, О.Г., Лимитовский М.А, Масленченков Ю.С, Некрасов И.И. Балалова Е.И, Некрасов И.И, Хорнгрен, Ч.Т, Щетинин, М.Е, və müəlliflər tərəfindən tədqiqatlar aparılmışdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: İşin məqsədi kredit təşkilatlarının fəaliyyəti ilə bağlı aparılan tədqiqatlar əsasında tövsiyələr, maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətlərinin audit metodologiyasını təkmilləşdirmək üçün tövsiyələr, təkliflər və istiqamətlər hazırlamaqdan, təcili keyfiyyət problemlərini müəyyənləşdirməyə kömək edəcək iqtisadi təhlil metodlarını və yoxlama yanaşmalarını daha fəal şəkildə tətbiq etməkdən ibarətdir. Bunun nəticəsində də bankların audit problemlərinin aktuallığı üzə çıxacaq və əsaslı və vaxtında qərarların qəbul edilməsinə şərait yaranacaq.

Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr həll edildi:

- Maliyyə əməliyyatları üzrə hesabatlarda verilən məlumatların keyfiyyət göstəricilərinin tədqiq edilməsi;
- Beynəlxalq təcrübənin araşdırılması
- Maliyyə hesabatları keyfiyyətinin Azərbaycanda kredit təşkilatlarının inkişafına təsirinin təhlili edilməsi:
- Kredit təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının analizi: risklər, kredit şərtlərinin araşdırılması;
- Kredit təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin artırılması istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: İşin tədqiqat obyektini kredit təşkilatları predmentini isə bu müəssisələrdə maliyyə hesabatının keyfiyyətinin yüksəldilməsi prosesinin tədqiqi təşkil edir.

Tədqiqat metodları: mədaxil – ilk məxaric metodu, effektiv faiz metodu, maliyyə meyarlarının hesablanma metodikası, statistik analiz.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın məlumat bazası yerli və xarici alimlərin bankların mühasibat uçotu, təftişi və təhlili, maliyyə hesabatları və kredit təşkilatlarının maliyyə hesabatları fəaliyyətini və maliyyə fəaliyyətini əks etdirən statistik sənədlərdən, Turanbank ASC-nin Yelobank ASC-nin Azərtürk bank ASC-nin maliyyə hesabatlarından ibarətdir. Bəzi materiallar məxfi olduğu üçün müəyyən hissələrdəki materiallar şərti verilib.

Tədqiqatın mədudiyyətləri: Covid 19” epidemiyası ilə əlaqədar olaraq praktiki araşdırmaların aparılmasındakı mövcud məhdudiyyətlər

Tədqiqatın elmi yeniliyi: İşin elmi yeniliyi, kredit təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin artırılması metodologiyasının təkmilləşdirilməsi, maliyyə hesabatlarına effektiv iqtisadi analiz metodlarının fəal tətbiqi ilə bağlı bir sıra aktual məsələlərin formalaşdırılması, metodoloji əsaslandırılması və həllindən ibarətdir ki, bu da audit yoxlamalarının keyfiyyətini və onların fəaliyyətlərinin effektivliyini qeyri-müəyyənlik və böhran şəraitində artıracaqdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyini təyin edən əsas nəticələrə aşağıdakılar daxildir:

- Borcalanın kredit qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi proseslərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin əsaslandırılması;
- Borcalanın kredit tarixçəsi yaradılarkən kreditin verilməsi, kredit monitorinqi və retrospektiv analiz barədə qərar qəbul edilməsi mərhələlərində analitik işin təşkili üçün sxemlərin və xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi;

Dissertasiyanın praktiki əhəmiyyəti: Kredit təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin artırılması məsələləri yaxşılaşdırılması və təkmilləşdirilməsi üçün bir sıra təklif və tövsiyələrin hazırlanmasında, kredit təşkilatlarının maliyyə fəaliyyətinin auditində tətbiq edilməsi üçün həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət metodlarının istifadəsindədir. İşin əsas müddəaları tənzimləyici sənədlərin hazırlanmasında, proqram təminatlarının hazırlanmasında və s. istifadə edilə bilər.

I FƏSİL. KREDİT TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ HESABATLARININ KEYFİYYƏTİNİN ARTIRILMASININ NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ

1.1. Maliyyə əməliyyatları üzrə hesabatlarda verilən məlumatların keyfiyyət göstəriciləri

Sərhəd tanımayan iqtisadiyyatın qloballaşdırılması şəraitində təsis olunan transmilli şirkətlərin fəaliyyəti, onların bir biri ilə rəqabətə girməsi və interqasiya edilməsi nəticəsində dünya ictimaiyyətini narahat edən mühasibat uçotunun aparılmasına və maliyyə hesabatlarının unifikasiyasına, müvafiq pıaraq həmin hesabatların standartlaşdırılmasına dair zərurətin yaradılmasına səbəb olmuşdur.

Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları üzrə Komitə (The International Accounting Standards Committee) 29 iyun 1973-cü ildə Avstraliyada toplanmış bir sıra ölkələrin (Avstraliya, Kanada, Fransa, Almaniya, Yaponiya, Meksika, Niderland, Birləşmiş Krallıq və İrlandiya, həmçinin Amerika Birləşmiş Ştatları) peşəkar mühasibat uçotu qurumlarının razılığı əsasında yaradılmışdır. Bu Komitəni maliyyələşdirən əlavə peşəkar mühasibat uçotu qurumları növbəti illərdə həmin Komitəyə üzv olmuşdur.

Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları üzrə Komitə 1977-ci ildə yaradılan Mühasiblərin Beynəlxalq Federasiyası ilə sıx əməkdaşlıq edir. Onların arasında əməkdaşlıq haqqında birgə saziş imzalanmışdır. Lakin bu Komitə Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının hazırlanılması və dərc olunması məsələlərində tam muxtariyyət hüququna malik idi. (E.O. Cəfərov. v.ə.b.2011).

Mühasibat uçotu sektorunda standartlaşdırmanın mühümlüyü problemi artıq diskussiya hədəfi olmadığından ötrü sözügedən Komitə tərəfindən dərc olunmuş bazar münasibətlərinin tələbatını əks etdirən Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları istifadəçilərə çatdırılması ilə inkişaf etmiş ölkələrdə surətlə yayılmağa başlamışdır.

Standartlaşmanın tələblərinə əsasən maliyyə informasiyası vahid qaydada başa düşülməli, icmallaşdırılmalı və təqdim edilməlidir. Bu məlumatın etibarlı və

başlıca mənbəyi kimi qalmağa davam edən maliyyə hesabatları və mühasibat uçotu yolu ilə gerçəkləşdirilir.

Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarını həyata keçirməyən ölkələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarlar barədə maliyyə informasiyaların müqaisəsizliyi probleminin mövcudluğunu nəzərə alaraq, dünya bazarına çıxmaq və xarici investisiyaları cəlb edən milli sahibkarlar üçün bu standartları tətbiq etməklə və ya onlara uyğun olaraq mühasibat uçotunun aparılması böyük əhəmiyyət kəsb edir

Buna görə də, ölkə iqtisadiyyatında yerli (bələdiyyə) və dövlət büdcə gəlirlərinin hazırki mənbələr üzrə qazancının, büdcə məsrəflərinin təyin edilmiş istiqamətlər əsasında təyinatı üzrə ödəmələrinin, həmçinin sahibkarlıq subyektlərinə mühüm kapitalla investisiyaların, xüsusən xarici investisiyaların istiqamətlənməsi sayəsində, bu təsərrüfat subyektlərində maliyyə resurslarından səmərəli şəkildə istifadə olunmasının şəffaflığını qarşılayan mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının və ya bu standartlara dayanan milli mühasibat uçotu standartlarının yayılması və istifadə edilməsi gündəmdə olan mühüm problemlərdən biridir (Cəfərov E.O., 2004: s. 9).

Qeyd edilənlər 2003-cü ildən başlayaraq, respublikamızda mühasinat uçotu sahəsində islahatların aparılması nəticəsində öz əksini tapmış və nəticədə Mühasibat uçotu haqqında Qanun 02 sentyabr 2004-cü il tarixli Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.

Bu Qanunun 2.1.9 maddəsinə uyğun olaraq kredit təşkilatları ictimai əhəmiyyətli qurumlara aid edilmiş və müvafiq olaraq onlar həmin Qanunun 8.1 maddəsində göstərilən tələblərə görə Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları əsasında maliyyə hesabatlarını tərtib etməlidir.

Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları üzrə Komitə tərəfindən qəbul olunmuş Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları bu Qanunun 4.3.1.-ci maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi müəyyən olunmuş prosedur qaydalarına əsasən Azərbaycan dilinə tərcüməsini təşkil etməklə həmin tərcümələrin Azərbaycan dilində rəsmi mətnləri kimi dərc olunmasını təmin edir.

Konseptual Əsaslar, danışılan standartların və onlarla təyin edilmiş prosedurların istifadəsi, həmçinin fərqli-fərqli ölkələrdə mühasibat uçotunu tənzimləyən uyğun milli qaydalarının bu Standartların istəklərinə uyğunlaşdırması hədəfi ilə Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları Komitəsi (MUBSK) təsis olunmuşdur.

Bununla əlaqədar hökumətlər Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının Konseptual Əsaslarla təyin edilmiş yaxınlaşmalara zidd olmayan öz hədəflərindən ötrü əlavə və ya müxtəlif tələblər təyin edə bilər.

Bununla belə, “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 2.1.1. maddəsinə uyğun olaraq Uçot qaydaları mühasibat uçotu subyektlərində mühasibat uçotunun gerçəkləşdirilməsi, mühasibat uçotunun hazırlanması, həmçinin fərqli-fərqli maliyyə-təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotunda ifadə olunması üzrə normativ hüquqi aktlardır. Sadalananlar, Bakı şəhəri, 29 iyun 2004-cü il tarixində təsdiqlənmiş № 716-IIQ sayılı Mühasibat uçotu haqqında AR-nın qanunu (sonuncu düzəliş 4 may 2018-ci il tarixli 1140-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu) ilə qaydaya salınır.

MUBSSŞ tərəfindən 2010-cu ilin sentyabr ayında buraxılmış Maliyyə Hesabatları üzrə Konseptual Əsaslarının 6-cı bölməsində ,habelə, səmərəli maliyyə informasiyalarının keyfiyyətlərinin maliyyə hesabatlarında təqdim edilməsi də qeyd olunmuşdur.

“Bu Konseptual əsaslar MHBS deyildir və bundan ötrü də hər hansı dəqiq məlumat açıqlanması və ya qiymətləndirmə məsələsi üzrə standartlar müəyyənləşdirmir. Bu Konseptual Əsaslarda heç bir şey hər hansısa dəqiq MUBS-ı ləğv etmir”.

Şura təsdiqləyir ki, bəzi vəziyyətlərdə Konseptual Əsaslar ilə MHBS-ları arasında ziddiyyət olmağı mümkündür. Ziddiyyətin yarandığı vəziyyətlərdə, MUBS-nın tələbləri, Konseptual Əsasların tələblərindən üstünlük təşkil edir.” (MUBSSŞ tərəfindən 2010-cu ilin sentyabrında buraxılmış Maliyyə Hesabatları üzrə Konseptual Əsasları, Maddə 1).

Bu səbəbdən ötrü də konseptual əsaslar maliyyə hesabatlarının tərkib hissəsidir. Belədir ki, konseptual əsaslar standartlara köməklik edən informasiyadır.

Konseptual əsasların keyfiyyəti dedikdə, səmərəli maliyyə informasiyanı əks etdirən keyfiyyət əlamətləri, hesabat verən təşkilat barədə onun maliyyə hesabatında təqdim edilmiş informasiya əsasında qərar qəbul etməkdən ötrü borc verənlərə, hazırki investora və başqa kreditora ən çox faydalı olan informasiya növlərini nəzərdə tutur (Salahov Ə.S., və b. 2016).

Hesabat verən təşkilatın səmərəli maliyyə informasiyalarına daxil olan Xərc Məhdudiyyəti də eyni üsulda tətbiq olunur. Amma, keyfiyyət xüsusiyyətlərinin tətbiq olunması ilə əlaqəli xərclər və xərc limiti müxtəlif cür informasiyalarından ötrü (məsələn qısamüddətli və ya uzunmüddətli maliyyə informasiyalarının təsis olunması zamanı) fərqli ola bilər.

Maliyyə informasiyanın səmərəliliyi, onun konseptual əsaslarla planladığı tələblərə müvafiq olaraq maliyyə hesabatlarında ifadə olunması ilə dəyərləndirilir.

Maliyyə informasiyanın səmərəliliyinin çoxaldılması, təsdiqləmə imkanı, müqayisəlilik, zamanında təqdimat və aydınlıq kimi, keyfiyyət əlamətlərini əks etdirən informasiyanın tərtib olunması ilə təmin edilir.

Fundamental keyfiyyətləri özündə uyğunluq və doğru təqdimat konsepsiyasına müvafiq olaraq maliyyə informasiyanın tərtib olunmasını ehtiva edir.

Uyğunluq.

Keçmiş, indiki və gələcək hadisələri dəyərləndirməklə istifadəçilərin iqtisadi qərarlar qəbul etmələrinə təsir edən informasiya uyğun hesab edilir.

Keçmiş, indiki və gələcək hadisələri dəyərləndirməsindən ötrü retrospektiv və perspektiv təhlillər aparılması ilə müəyyənləşdirilir.

Perspektiv təhlil.

İstifadəçinin keçmiş, hazırki qərarların dəyərləndirilməsi əsasında gələcək nəticələrdən gözlənilən qərarların proqnozlaşdırmasına şərait yaradır.

Perspektiv təhlil retrospektiv təhlil qərarlarına əsaslandığından ötrü proqnozverici informasiya, habelə təsdiqedicə dəyəərə də sahibdir. Misal üçün, gələcək illərin qazancını proqnozlaşdırmaqdan ötrü mühüm keçmiş və hazırki dövrlər üzrə qazancların uyğun faktiki və proqnoz rəqəmləri qarşı-qarşıya qoyula bilər. Bu qarşı qoymaların nəticələri gələcək dövrlər üzrə daha inkişaf etdirilmiş və əsaslandırılmış proqnoz göstərcilərinin tərtib olunmasında istifadəçiyə yardım edə bilər.

Retrospektiv təhlil.

İstifadəçinin öz keçmiş qərarlarının doğruluğunu yoxlamasına imkan verir.

Nümunəvi Misal 1.

Bank hesabat ilinin başlarında hər birinin qiyməti 700 manat olan 5 ədəd notbuk əldə etmiş və iki il keçdikdən sonra bu cür məhsulların formalaşdırılması sayəsində onların dəyəri 600 manat təşkil etmişdir.

Hesabat zamanında onlardan iki ədədi hər biri 750 manat olmaqla satılmışdır. Keçən hesabat dövrdə satılmayan 700 manat qiymətində uçota alınmış 3 ədəd notbuk isə, uyğunluq prinsipinə dayanaraq itkinin qabaqcadan təyin olunduğu zamandan və tanınması tez bir zamanda tələb etdiyinə görə hesabat dövründə hər biri 600 manat qiymətində dəyərləndirilməlidir.

Mühümlük.

Maliyyə hesabatlarını təqdim edənlər tərəfindən qeydə alınmaması və ya təhrif olunmasından ötrü istifadəçilərin bu hesabatlar əsasında iqtisadi qərarların təsdiqlənməsinə təsir edə biləcək informasiya mühüm hesab olunur. Mühümlük yol verilmiş səhvin mahiyyətindən və ya konkret şəraitlərdə maliyyə hesabatlarında ehtiyatsızlıqdan göstərilməmiş gərəkli hesab edilən informasiyanın dəyərindən asılıdır.

İnformasiyanın uyğunluğu onun məzmunu və kəmiyyət əlamətlərindən asılıdır. Bir sıra vəziyyətlərdə informasiyanın məzmunu onun uyğun olması üçün bəsdir. Misal üçün, yeni seqment haqda informasiyanın açıqlanması hesabat dövründə yeni seqment yolu ilə qazanılmış nəticələrin yol verilmiş yanlışın həcmnin qiymətindən asılı olmayaraq, qurumun sahib olduğu imkanlara və risklərin dəyərləndirilməsinə təsir edə bilər.

Budur ki, maliyyə hesabatlarında qeyd olunan hadisələrin və digər əməliyyatların mühüm olması üçün bu hadisələr və əməliyyatlar onların iqtisadi məzmununun hüquqi şəklindən üstünlüyü prinsipi əsasında təqdim edilməlidir.

Burada, hadisələrin və ya digər əməliyyatların məzmunu həmişə onların təyin olunmuş və ya hüquqi formasına uyğun gəlir. Misal üçün, qurum başqa tərəfə aktivləri elə metodla xaric edə bilər ki, bu sənəd mülkiyyət hüququnun həmin tərəfə verilməsini nəzərdə tuta bilər. Amma, qurum təcəssüm olunmuş gələcək iqtisadi faydalardan istifadəni təmin edən müqavilələr hesabına da bu aktivləri qazana bilər.

Bu cür vəziyyətdə, məzmun şəklinə əsaslanan mühümlük xüsusiyyətinin tələblərinə müvafiq olaraq, göstərilən uzlaşmanın maliyyə hesabatlarında satışın gerçəkləşdirilməsi yerinə aktivin maliyyə icarəsinə verilməsi kimi informasiyanın təqdim olunması uyğun hesab edilir.

Bir başqa sözlə desək, mühümlük fərdi təşkilatın maliyyə hesabatı kontekstində informasiyanın daxil olduğu maddələrin mahiyyəti və ya imkan verilmiş yanlışın həcmnin qiyməti və ya hər bu əlamətlərin birlikdə təsiri əsasında həmin təşkilat üzrə maliyyə hesabatında qeyd edilmiş uyğunluğun spesifik aspektidir.

Nümunəvi Misal 2.

İlin sonunda bankın təhlükəli aktivlərinin 50000 manat dəyərində silinməsinə istəyən düzəliş təyin olunmuşdur. Həmin tarixə verilmiş kreditlərin məbləği 1,000,000 manat, onların daxilində düzəlişdən əvvəl 100,000 manat və ilin sonuna vəgidən qabaq xeyir 2000 manat dəyərində təşkil etmişdir.

Həyata keçirilən maliyyə hesabatlarının elementləri üzrə təklif olunan düzəlişin mühümlüyünü aşağıdakı kimi dəyərləndirmək mümkündür:

- Xalis kreditlər baxımından - 0.05%;
- Təhlükəli aktivlər baxımından - 0.5%;
- Vergidən qabaq mənfəət baxımından - 25%.

Bu düzəliş xalis kreditlər və təhlükəli aktivlər üçün mühüm hesab olunmur. Amma vergidən qabaq xeyir üçün mühümlük baxımından yuxarıda sadalanan düzəlişin gerçəkləşdirilməsi mütləqdir

Doğru təqdimat.

Maliyyə hesabatlarında doğru təqdimatı ifadə edən informasiya neytrallıq, tamlıq və təhrifsizlik əlamətlərini özündə daşmalıdır.

Təşkilatın maliyyə hesabatlarında informasiyanın doğru şəkildə təqdimatı onun fəaliyyətinin maliyyə nəticələrini və maliyyə halını neytrallıq, tamlıq və təhrifsizlik əlamətləri əsasında, olduğu qədər obyektiv ifadə olunmasını nəzərdə tutur.

Bunun mənası odur ki, Konseptual Əsasların və ya uyğun Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartların və Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartların tanınma əlamətlərinə münasib gələn və hesabat zamanına və ya hesabat dövründə var olan öhdəliklərə, aktivlərə, kapitala, qazanclara və məsrəflərə təsir etmiş bütün təsərrüfat hadisələri və digər əməliyyatlar maliyyə hesabatlarında doğru şəkildə ifadə olunmalıdır.

Tamlıq.

Tamlıq əlamətinə müvafiq olaraq maliyyə informasiyalarının məzmununa marağı olan şəxslər üçün mühüm hesab edilən informasiya daxil olunmalı, uçot siyasəti və izahlı qeydlərdə əks olunmalıdır.

Budur ki, istənilən aktivlər qrupu üzrə təsvirin tamlığa cavab verə bilməsi üçün bu aktivin xüsusiyyət və əlamətlərini əks etdirən izahlı qeydlərin və rəqəmlərin açıqlanması ilə məlumatlar təqdim olunmalıdır (misal üçün, ədalətli dəyərin və ya ilkin dəyərin açıqlanması ilə əlaqəli məlumatlar).

Maliyyə hesabatlarında əks edilən informasiyanın həqiqi ola bilməsi üçün bu informasiya, onun mühümlüyü və ona çəkilən məsrəflər qeydə alınmaqla, hərtərəfli olmalıdır.

Bu əlamətə əsasən maliyyə hesabatlarında göstərilən informasiyanın mühümlüyü və onun tərtib olunmasına çəkilən məsrəflər baxımından bu hesabatların istifadəçiləri tərəfindən təsdiqlənən iqtisadi qərarlara təsir edən bütün maliyyə-təsərrüfat nəticələri və əməliyyatları qeyd olunmalıdır.

Əks olunan tələblər əsasında informasiyanın maliyyə hesabatlarında qeyd olunmaması həmin informasiyanı səhv və bunun nəticəsi kimi etimadsız edə bilər.

Nümunəvi Misal 3.

Bank tərəfindən təqdim etdiyi xeyir və ya zərər və digər tam qazanc barədə hesabatda xeyir 900,0 min manat dəyərində, amortizasiya isə 120,0 min manat dəyərində əks edilmişdir.

Amma, izahedici qeydlərdə və mühüm uçot siyasətlərində bankın aktivlərə tətbiq edilən düzxət və ya azalan qalıq üsulu əsasında amortizasiyanın açıqlanması, amortizasiya dərəcələri, həmçinin 100,0 min manat dəyərində bankın balansında olan aktivlərin dəyərindən enməsi və onların ziyanda tanınması haqda məlumatın verilməməsindən ötrü istifadəçinin uyğun iqtisadi qərarın verilməsi üçün maliyyə hesabatlarında qeyd olunan informasiya tam hesab olunmur.

Neytrallıq.

Maliyyə informasiyanın istifadəçi tərəfindən faydalı və ya faydasız təyin olunması üçün bu informasiya tərəflərin mənafelərini əks etdirməyən, qazançılığının və mühümlüyünün əsassız azalması və böyüdülməsi sayəsində manipulyasiyaya məruz qalmayan və bununla da məqsədsiz təsvir edilən maliyyə hesabatlarının təqdimatında tərəfsiz olmaqdır.

Bu cəhətdən, maliyyə hesabatlarında ifadə edilən informasiya qabaqcadan müəyyən edilmiş nəticənin qazanılması üçün istifadəçinin fikrinə təsir etdikdə, həmin hesabatların neytral hesab olunması mümkün deyildir. Misal üçün, əgər hesabat dövrü ərəfəsində bank tərəfindən təqdim edilmiş maliyyə hesabatlarında qazanca əsaslı təsir göstərən ümitsiz debitorların gerçəkləşdirilməməsi, onun

mühüm səviyyədə qazancların qabardılmasına dəlalət edir və danışılan informasiya istifadəçi tərəfindən doğru iqtisadi qərarların verilməsi üçün neytral hesab olunmur.

Təhrifsizlik.

Təhrif olunmayan məlumat özündə hadisənin təsvirində heç bir təhrif və ya buraxılmış məlumatın var olmadığını və bu məlumatı hasil etməkdən ötrü istifadəçilər tərəfindən, onun istifadə edilməsi gedişatında təhrifsiz istifadəsini ehtiva etsə də, onun bütün vəziyyətlərdə tamamilə dəqiqliyi ilə əks olunması mümkün deyildir.

Burada, nəzər yetirilə bilinməyən dəyər və ya qiymətin dəyərləndirilməsinin dəqiq və ya qeyri-dəqiq kateqoriyalarına daxil olunması hadisələrini misal çəkmək olar.

Misal üçün, təşkilat tərəfindən razılaşma ilə və ya qarşılıqsız olaraq ,həmçinin, qrant yolu ilə keçmiş hesabat dövrlərdə doğru təqdimatla silinməsi qazanılmış və hesabat dövründə onun məsrəfə silinməsi zamanı bu informasiya uyğun hesab olunmadığından istifadəçi üçün səmərəli hesab edilmir.

Burada, aktivin qiymətinin dəyərsizləşməsini göstərməkdən ötrü onun balans məbləğinə düzəliş edilməli olan dəyərin qiymətləndirilməsini də qeydə almaq gərəklidir.

Bununla belə, bu dəyərləndirmənin doğru təqdimatı mərhələsində dəyərləndirilmiş aktiv üzrə qiymətin aydın və konkret təsvir edilməsi, dəyərləndirmə məhdudiyyətlərinin və keyfiyyətlərinin izah olunması və dəyərləndirməni təyin etmək üçün uyğun prosesin seçilməsində və tətbiq olunmasında heç bir təhrifin yol verilməsi tələblər icra üçün mühüm şərt kimi qəbul edilməlidir.

Fundamental keyfiyyət xüsusiyyətlərinin çoxaldılması və tətbiqi.

Xeyirli informasiya uyğun və doğru şəkildə təqdim olunmalıdır. Uyğun olmayan keyfiyyət xüsusiyyətin doğru şəkildə təqdimatı və ya uyğun olan keyfiyyət xüsusiyyətin doğru şəkildə olmayan təqdimatı istifadəçiyə dayandırılmış qərarların qəbul olmasına yardım etmir.

Müqayisəlilik, qəbul edilmə imkanı, zamanında təqdimat və aydınlıq fundamental keyfiyyət xüsusiyyətlərinə sahib olan uyğun və doğru şəkildə təqdim edilən informasiyanın səmərəliliyini çoxaldan keyfiyyət xüsusiyyətləridir. Keyfiyyət xüsusiyyətlərinin çoxaldılması, eyni zamanda, hər ikisi eyni səviyyədə uyğun və doğru şəkildə təqdim edildikdə, bu keyfiyyət xüsusiyyətlərinin istifadə edilməli olduğunun təyin olunması hadisəni daha anlaşqlı təsvir etmək üçün yardım edə bilər.

Müqayisəlilik.

İstifadəçilər üçün maliyyə hesabatları arasında uyğunluğu və müxtəlifliyi təyin etmək və dəyərləndirmək imkanını əmələ gətirən informasiya müqayisəli hesab edilir.

İstifadəçilər tərəfindən təşkilatın fərqli dövrlərə məxsus olan maliyyə hesabatlarının və fərqli-fərqli təşkilatın maliyyə hesabatlarının qarşı-qarşıya qoyula bilməsi onlar üçün təşkilatın maliyyə rolundakı və işlərinin maliyyə nəticələrindəki cəhdləri təyin etmək imkanı yaradır.

Müqayisəlilik maliyyə hesabatlarında analoji maliyyə hadisələri və digər bənzər əməliyyatlar üzrə maliyyə nəticələrinin dəyərləndirilməsi və əks olunması ilə bağlı ardıcıl yaxınlaşmanı istəyir.

Qarşı-qarşıya qoyulan informasiyanın ən başlıca xüsusiyyətlərindən biri ardıcıl olmasıdır. Müqayisəlilik prinsipi maliyyə hesabatlarında əks edilən informasiyanın dövrdən-dövrə ardıcıl şəkildə dəyərləndirilməsini, tanınmasını və təqdim olunmasını tələb edir.

Nümunəvi Misal 4.

Bankın əvvəlki hesabat dövründə göstərilmiş xidmət növlərinə görə rentabellik 24%-lə müəyyənləşdirilmişdir. Hesabat dövründə isə, bu göstərici 21%-ə enmişdir. Hesabat dövrünün növbəti ilində bank tərəfindən müştərilərin tələbatlarını nəzərə alaraq, tərəfindən müştərilərə göstərilən səmərəsiz xidmət növləri dövriyyədən çıxarılmış və yüksək gəlirli yeni bank xidmət növlərinin (yeni növ debet kartları, təmassız ödəniş sistemləri, sərfəli kredit növləri) təqdim ediləcəyi təsdiq edilmişdir. Bu əvəzləşmənin nəticəsində növbəti hesabat dövrü

üzrə müştərilərə göstəriləcək xidmət növlərinin rentabelliyi 29%-lə proqnozlaşdırılması əsaslandırılmışdır.

Ardıcılıq, müqayisəliliklə bağlı olsa da eyni şeylər deyildir. Ardıcılıq, ya bir dövr üzrə təşkilat üzrə, ya da hesabat verən təşkilat içində bir dövrdən digər dövrə, eyni maddələr üzrə eyni üsulların istifadə olunmasına aiddir. Müqayisəlilik hədəfdir, ardıcılıq isə bu hədəfi əldə etməyə yardım edir.

Nümunəvi Misal 5.

Cədvəl 1: “Yelo Bank” ASC-nin audit olunmuş aktivlərin ardıcılıqla təqdim olunması (maliyyə vəziyyəti haqqında fragment) (min manatla)

<i>Aktivlər</i>	31-Dec-19	31-Dec-18
Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri	147,275	117,118
Banklardan alınacaq vəsaitlər	9,634	37,842
Müştərilərə verilmiş kreditlər	287,353	226,117
İnvestisiya qiymətli kağızlar	7,819	13,601
Əmlak, avadanlıq və qeyri-maddi aktivlər	14,351	11,898
Aktivlərdən istifadə hüququ	13,147	
Satış üçün saxlanılan aktivlər	5,974	5,053
Digər aktivlər	7,624	2,711

Mənbə: “Yelo Bank” ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanılmışdır.

Yuxarıda göstərilər auditin rəyindən göründüyü kimi, “Yelo Bank” ASC-nin maliyyə fəaliyyəti haqqında hesabatının müvafiq maddələri Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlara əsasən tərtib edilir və audit olunur. Bu onu göstərir ki, onlar müqayisəli və ardıcılıqla olunduğundan dərc olunmuşdur.

Təsdiqlənmə imkanı.

Təsdiqlənmə imkanı istifadəçilərə əminlik verir ki, informasiya təqdim etmək üçün qeyd etdiyi keyfiyyət xüsusiyyətini doğru şəkildə əks edir. Təsdiqlənmə imkanı fərqli informasiyalı və azad müşahidəçilərin, tamamilə razılıq olmamasına baxmayaraq, müəyyən bir təsvirin doğru şəkildə təqdimat olmasına aid onların arasında razılığa gələ biləcəyi uzlaşma qazanılır. Kəmiyyət cəhətdən mümkün hesab oluna bilən informasiyanın təsdiqlənməsi üçün vahid dəyərləndirmə nöqtəsinin qeydə alınması tələbi məcburi deyildir.

Təsdiq etmə.

Bilavasitə – yəni birbaşa bank tərəfindən və ya başqa müşahidəçinin iştirakı yolu ilə (misal üçün, verilməsi və alınması zamanı nağd pulun sayılması yolu ilə) və ya dolayı üsulla - hər hansı bir formulaya, modelə dayanaraq və eyni metodologiyadan faydalanmaqla (misal üçün, ilk gəlir – ilk xərc üsulundan) gerçəkləşdirilir.

Uzunmüddətli proqnozları düşünən, amma qeyd olunan tələbləri cavablamayan informasiyanın təsdiq olunması gerçəkləşməyə bilər. Bu cür informasiyalarla əlaqədar istifadəçilər tərəfindən uyğun qərarın təyin olunmasına aid onlara yardımın göstərilməsi üçün mühüm ehtimalların, informasiyanın tərtib olunmasında istifadə üsulunun və informasiyanı təsdiqləyən digər səbəblər və halların açıqlanması mühümdür.

Vaxtında təqdimat.

İstifadəçilərin qərarlarına zamanında təsir edilməsindən ötrü maliyyə hesabatlarında qeyd edilən informasiyanın zamanında təqdim olunması ölkələrin qanunvericiliklə nizamlanır. Təqdim olunması vaxtı əsassız gecikdirmələrə yol verilən informasiya öz yararlılığını itirə bilər. Amma, bir sıra vəziyyətlərdə, maliyyə hesabatlarında informasiyanın zamanında təqdim edilməsi niyyəti ilə hadisələrin və digər əməliyyatların bütün aspektlərinin tam müəyyən olunmasına riayət edilmir.

Bununla da, maliyyə hesabatlarında təqdim olunan, özündə fundamental keyfiyyət əlamətlərini əks etdirən informasiyanın səviyyəsinin aşağı düşməsi ilə nəticələnə bilər.

Tam iksinə, hesabatın təqdim olunması bütün aspektlər təyin olunana kimi ləngidildikdə, informasiya yüksək səviyyədə konseptual əsaslara müvafiq olaraq edilsə də, bundan qabaq qərar qəbul etməli olan istifadəçilər üçün mahiyyətini itirmiş və daha az səmərəli ola bilər.

Bununla belə, tarazlığın gerçəkləşdirilə bilməsi üçün göstərilən tələbləri cavablamaqla, maliyyə hesabatlarının standartlarda müəyyən edilmiş zamanda təqdim edilməsi məqsədə uyğundur.

Banklar və kredit təşkilatları maliyyə hesabatlarını hər rüb üzrə öz saytlarında dərc etməlidirlər. Əgər dərc edilməzsə, Mərkəzi Bank tərəfindən cərimə olunurlar. Eyni zamanda maliyyə hesabatını vaxtında dərc etməmək bankın səhmdarlarının narazılığına, investisiya itkisinə və rəqib banklardan geri qalmasına səbəb ola bilər.

Anlaşıqlıq.

Maliyyə hesabatlarında təqdim edilən informasiyanın başlıca əhəmiyyəti onun istifadəçilər tərəfindən tez başa düşülməsidir.

Bundan ötrü də, istifadəçilər mühasibat uçotu və kommersiya fəaliyyəti barədə lazımi biliklərə sahib olmalıdırlar.

Bununla belə, uyğun informasiya, onun çətinliyinə görə istifadəçilər tərəfindən başa düşülməməsindən ötrü maliyyə hesabatlarından çıxarılmamalıdır. Misal üçün, hedging, derivativlər (törəmə maliyyə aləti), qudvil, aktivlərin təzdən dəyərləndirilməsi barədə informasiyalar olduqca mürəkkəb olduğundan ötrü istifadəçilər tərəfindən başa düşülməyə bilər.

Amma onların iqtisadi qərarların müəyyən olunmasına əhəmiyyətli olduğunu qeydə alaraq bu informasiyalar maliyyə hesabatlarından çıxarılmamalıdır.

Nümunəvi Misal 6.

Bank 2018-ci ildə maliyyə hesabatlarını köhnə qaydalar və hesablar planı əsasında hazırlanmışdır. Bankın fəaliyyəti audit olunan zaman bu aşkar edilmiş və audit edən təşkilat tərəfindən maliyyə hesabatlarının yeni hesablar planı və qaydaları ilə yenidən hazırlanmasına göstəriş verilmişdir.

Maliyyə Hesabatı Verilməsi üzrə Xərc Məhdudiyyəti.

Məsrəf, maliyyə hesabatı yolu ilə verilə biləcək informasiyalar üzrə olduqca yayılmış limitdir. Maliyyə informasiyanın təqdim olunması bir sıra məsrəflərin çəkilməsini tələb edir və bu informasiyanın təqdim etməyin xeyri hesabına həmin məsrəflərin özünü doğruldacağı mühümdür. Məsrəflərin və qazanılacaq xeyrin qeydə alınmalı fərqli növləri vardır.

Maliyyə hesabatlarını hazırlayanlar bu hesabatlarda əks edilmiş maliyyə informasiyanın tərtib olunması, eyni zamanda, təyin edilmiş qaydalara müvafiq olaraq həmin hesabatların təqdim edilməsi və dərc edilməsi ilə əlaqədar uyğun

məsrəflərə yol verir və bu uyğun qazancların azaldılmasına gətirib çıxarır. Maliyyə informasiyanın istifadəçiləri də təqdim olunmuş maliyyə hesabatlarının şərh edilməsi və təhlili üzrə məsrəflərə məruz qala bilərlər. Budur ki, təqdim edilmiş maliyyə hesablardan istifadəçilərin gərəkli informasiyanın əldə edilməsi üzrə ehtiyacları qarşılanmadıqda, onlar bu informasiyanın qazanılmasından ötrü əlavə məsrəflərlə qarşılaşırlar.

Konseptual əsaslarına müvafiq olaraq istifadəçilərə informasiyanın təqdim olunması, onlarda uyğun iqtisadi qərarların təsdiqlənməsində əminlik əmələ gətirir. Bu kapital bazarının daha faydalı fəaliyyəti və ümumilikdə iqtisadiyyat üzrə kapitalın qiymətinin daha az olması ilə nəticələnir. Kreditor və ya borc verən, kommersiya fəaliyyəti də keyfiyyətli informasiyalara əsaslanaraq istinad edilmiş qərar təsdiqlənməklə faydalana bilər. Buna baxmayaraq, ümumi təyinatlı maliyyə hesabatlarında hər bir istifadəçinin tələbinə müvafiq hesab etdiyi informasiyanın əldə olunması mümkün deyil.

Məsrəf limitini tətbiq edərkən, Şura, müəyyən bir informasiyanın alınmasından ötrü çəkilən məsrəflərin, həmin informasiyanın təqdim etməyin xeyri hesabına özünü sübut edəcəyini dəyərləndirir. Təklif olunmuş maliyyə hesabatı standartını təsis olunmasında məsrəf limitini tətbiq edərkən, Şura, maliyyə informasiyanı qarşılayanlardan, auditorlardan, istifadəçilərdən, akademiklərdən və digərlərindən bu standartın xərcləri və xeyirlərinin gözlənilən xarakter və kəmiyyətinin tarazlığı barədə təkliflərin qazanılmasından ötrü çalışır.

Yəni, Maliyyə hesabatlarında təqdim edilən informasiyadan qazanılan fayda bu informasiyanın tərtib olunması ilə əlaqədar xərclərdən çox olmalıdır.

Müəssisələrin fəaliyyət tələblərinə müvafiq olaraq subyektiv faktorların təsiri hesabına, maliyyə hesabatlarının müəyyən bəndlərində qeyd olunan xərclər və gəlirlər haqda informasiyalar fərqli şəxslər tərəfindən müxtəlif dəyərləndirilməsi mümkündür.

Ona görə də, Şura, maliyyə hesabatı ilə əlaqədar xərcləri və gəlirləri, hesabat verən fərdi müəssisələr üzrə yox, təsdiqlənmiş ümumi yaxınlaşmalara müvafiq şəkildə qeydə almağa çalışır.

Bu, xərclər və gəlirlərin dəyərləndirilmələri həmişə bütün müəssisələr üzrə eyni hesabat vermə tələblərinə istinad etməsi demək deyildir. Müəssisələrin fərqli ölçüdə işlədikləri, kapitalın fərqli mülkiyyət növünə məxsus olunması, fərqli istifadəçilərin tələbləri və başqa səbəblərin təsirlərindən ötrü, uyğun xərclərin və gəlirlərin uçotda əks edilməsi ilə əlaqədar müxtəlif yanaşmalar ola bilər (Lawrence R., et al, 2014).

Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarla hazırlanması zəruridir, çünki bu standartlar hər bir ölkədəki şirkətlərin maliyyə dilidir, yəni istər investor olsun, istərsə də auditor təşkilatı maliyyə hesabatını bu dillə başa düşür. Tədqiqatımızın əsas mövzusu bank və kredit təşkilatları olduğundan Azərbaycan Respublikasının banklar haqqında qanunun 43-cü maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən Bank və xarici bankın yerli filialı qanunvericiliyə və Beynəlxalq Mühasibat Standartlarına uyğun olaraq mühasibat uçotunu aparmalı, o cümlədən illik maliyyə hesabatlarını tərtib etməlidir. Eyni zamanda həmin qanunun 44-cü maddəsinin birinci bəndində də göstəriləndiyi kimi bankın və xarici bankın yerli filialının maliyyə fəaliyyəti hər il auditor fəaliyyətini həyata keçirmək üçün xüsusi razılığı malik olan kənar auditor tərəfindən yoxlanılmalıdır. Bu o deməkdir ki, banklar Beynəlxalq Mühasibat Standartlarının əsas xüsusiyyətlərindən biri olan şəffaflıq prinsipinə riayət etməli və bu hesabatların xüsusi əhəmiyyətlik səviyyəsində təhrifsiz dərc olunduğunu göstərməlidir. Eyni zamanda, audit olunmuş maliyyə hesabatlarında hesabat ilindən sonra aktivlər, öhdəliklər və ya kapital hesablarının hər hansı birində baş vermiş dəyişikliklər Beynəlxalq Mühasibat Standartlarının 10-cu maddəsi olan Hesabat dövründən sonra baş vermiş hadisələr standartı ilə qeydə alınır və ona uyğun müxabirləşmələr verilir və hesabatlarda qeydə alınır. Belə düzəlişlərin əks olunduğu hesabatlar daha keyfiyyətli olsa da, vaxtından sonra verilən hesabatdır.

1.2 Maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında beynəlxalq təcrübə

Bu gün Rusiyada nəzərdən keçirildikləri təfsirdə beynəlxalq standartlar hesabata istinad edir və mühasibat uçotunu belə tənzimləmir. Bununla birlikdə, əsas anlayışları müəyyənləşdirir və şərh edir, bu səbəbdən mühasibat uçotunda

standartlarda göstərilənlərdən başqa anlayışlardan istifadə edildiyi təqdirdə, çoxsaylı düzəlişlərdən sonra da bir hesabat yaratmaq mümkün olmur. Beləliklə, BMHS-də göstərilən prinsip və konsepsiyalara əsaslanan mühasibat uçotu kredit təşkilatları üçün sadəcə arzuolunan deyil, həm də məcburidir. BMHS-in öz termin və təriflər lüğəti var.

Rusiya kredit təşkilatlarının Beynəlxalq Mühasibat və Hesabat Standartlarına keçidi zamanı, dünyanın əsas sənayeləşmiş ölkələri üçün eyni olan Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları Komitəsi (IASB) tərəfindən hazırlanmış standartlar əsas götürülür.

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq standartlar aşağıdakı kimi mühasibat uçotu tələblərini birləşdirir:

- Hesabatın məzmunu;
- Müxtəlif elementlərinin hesabatına daxil olma meyarları;
- Hesabat elementlərinin qiymətləndirilməsi qaydaları;
- Hesabatda göstərilən məlumatların miqdarı;
- Bütün əsas mühasibat məsələləri BMHS-da əks olunur: Mühasibat

siyasəti, konsolidasiya edilmiş maliyyə hesabatları, vergi və s. Hər bir standart aşağıdakı məlumatları ehtiva edir:

- Mühasibat obyektı: mühasibat obyektinin tərfi və bu obyektlə əlaqəli əsas anlayışlar verilmişdir;
- Mühasibat obyektinin tanınması: mühasibat uçotu maddələrinin müxtəlif hesabat elementlərinə verilməsi meyarlarının təsviri verilir;
- Mühasibat obyektinin qiymətləndirilməsi: müxtəlif hesabat elementlərinin qiymətləndirilməsi üçün qiymətləndirmə metodlarından və tələblərindən istifadə ilə bağlı tövsiyələr verilir.

BMHS-nin banklarda tətbiqi təkcə Rusiya üçün deyil, həm də digər ölkələrin bank sistemləri üçün yenidir və bu standartların tətbiqi ümumiyyətlə xaricdə müxtəlif sahələrdə istifadə olunan standartların özlərinin təkmilləşdirilməsi zamanı həyata keçirilir. Qeyd edək ki, Rusiya IFRS-dən istifadə edən ölkələrə rəsmi olaraq

qoşulmayıb. Beləliklə, Rusiyanın bank sektoruna bu əlaqəyə ilk addım atma hüququ verildi.

Rusiyada 2004-cü ilin əvvəlinə qədər təxminən 120 bank BMHS-ə müvafiq olaraq hesabat verirdi. Əslində bu banklar bütün bank sektorunun və kapitalının aktivlərinin 70% -ni əhatə edirdi və hazırlanmış hesabatların BMHS tələblərinə uyğunluğunu yoxlamaq üçün bu banklar beynəlxalq audit şirkətlərini cəlb edirdi. Təcrübə göstərir ki, bu banklar daxili bank prosesləri və prosedurlarının müstəqil təhlili sahəsində beynəlxalq şirkətlərin auditorlarının köməyini yüksək qiymətləndirirlər. BMHS-nin tələblərinə uyğun hesabatların hazırlanması üzərində iş zamanı banklar, bir qayda olaraq, müəyyən idarəetmə sahələrinin təkmilləşdirilməsi üçün (bankın təşkilati strukturunun optimallaşdırılması, filialın idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi kimi) bir sıra tövsiyələr alırlar. Bundan əlavə, bankların işçiləri beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun olaraq BMHS və hesabat metodlarını öyrənərək ixtisaslarını artırmaq imkanına malikdirlər.

21.11.96 tarixli 129-FQ sayılı "Mühasibat uçotu haqqında" Federal Qanuna və beynəlxalq təcrübəyə əsasən banklarda mühasibat uçotunun əsas vəzifələri bunlardır:

➤ Kredit təşkilatının fəaliyyəti və əmlak vəziyyəti haqqında maliyyə hesabatlarının daxili istifadəçiləri - təşkilatın menecerləri, səhmdarları (iştirakçıları), habelə xarici istifadəçilər - investorlar üçün zəruri olan tam, ətraflı, etibarlı və mənalı məlumatların formalaşdırılması;

➤ Kredit təşkilatı tərəfindən bank və ticarət əməliyyatlarının həyata keçirilməsində Rusiya Federasiyası qanunvericiliyinə uyğunluğunu və onların məqsədəuyğunluğunu, aktiv və öhdəliklərin mövcudluğu və hərəkəti, istifadəsi barədə maliyyə hesabatlarının daxili və xarici istifadəçilərinə lazımi məlumatların verilməsi;

➤ Kredit təşkilatının fəaliyyətinin mənfi nəticələrinin qarşısının alınması və maliyyə sabitliyini təmin etmək üçün daxili ehtiyatların müəyyənləşdirilməsi;

➤ İdarəetmə qərarları qəbul etmək üçün mühasibat və maliyyə hesabatlarının istifadəsi.

BMHS-a uyğun olaraq hazırlanmış maliyyə hesabatlarının yoxlanılmasının çətinlikləri mükəmməl olmayan tənzimləmə bazası ilə əlaqələndirilir. Rusiya Federasiyası Maliyyə Nazirliyi, uzun müddətdir mühasibat və hesabat islahatı ilə bağlı tənzimləyici sənədlər hazırlayır. Bununla birlikdə, bəzən tənzimləyici çərçivənin mükəmməl olmaması ilə əlaqəli sualları var. Beləliklə, məsələn, Sənətin 1-ci bəndində “Mühasibat haqqında” Federal Qanunun mətnində Rusiya Federasiyasında mühasibat uçotunun ümumi metodoloji rəhbərliyinin Rusiya Federasiyası hökuməti tərəfindən həyata keçirildiyini bildirir. Bu maddənin 2-ci bəndində, mühasibat uçotunu federal qanunlarla tənzimləmə hüququ verilən orqanların, Rusiya Federasiyası qanunvericiliyi rəhbər tutaraq, səlahiyyətləri daxilində ərazidəki bütün təşkilatlar üçün məcburi olaraq inkişaf etdirdikləri və təsdiq etdikləri deyilir:

- Mühasibat uçotu cədvəlləri və onlardan istifadə qaydaları;
- Mühasibat uçotuna dair müddəalar (standartlar), təsərrüfat əməliyyatları uçotunun təşkili prinsipləri, qaydaları və metodları, hesabatların tərtib edilməsi və təqdim edilməsi;
- Mühasibat məsələlərinə dair digər qaydalar və təlimatlar;
- Gmrük məqsədləri üçün mühasibat və hesabat prinsiplərini, qaydalarını və metodlarını müəyyənləşdirən qaydalar və standartlar.

BMHS-yə uyğun olaraq hazırlanmış maliyyə hesabatlarının planlaşdırılması, təşkili və auditini 07.08.2001-ci il tarixli "Auditor fəaliyyəti haqqında" 119-FZ sayılı Federal Qanunu, Rusiya Federasiyası Hökumətinin 23.09.2002-ci il tarixli, 696 nömrəli Fərmanı və təsdiq edilmiş audit fəaliyyətinin Qaydaları (standartları) əsasında həyata keçirilir.

Rusiya qanunvericiliyinə uyğun olaraq hazırlanan maliyyə hesabatlarının auditinin əsas məqsədi, bu hesabatların bankın 31 dekabrda bitən il üçün aktivlərinin, öhdəliklərinin və fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinin bütün mühüm cəhətlərdən əks olunduğuna dair fikir formalaşdırmaqdır.

1 yanvar 2018-ci il tarixindən etibarən maliyyə hesabatlarında tətbiq olunan BMHS 9:

- Maliyyə alətlərini iş modellərinə görə təsnif etmək;
- Kredit itkisi ehtiyatlarını gözlənilən zərərlər əsasında tanımaq;
- Hedcinq mühasibatını uyğunlaşdırmaqla;

39 №-li MUBS-un zəif tərəflərini aradan qaldırmağı hədəfləyir. Maliyyə alətləri təsnifatı və hedcinq mühasibatından çıxarılan reviziya, BMHS 9-un tərtibatı zamanı nisbətən az mənalı müzakirələr yaratsa da, gözlənilən kredit zərərləri modelinin inkişafı mübahisə iştirakçılarının bir çox reaksiyasına səbəb oldu. Bu yeni ehtiyat modelinin məqsədi, gələcək zərərləri gözləyərək zərərlərin tanınmasının vaxtında həyata keçirilməsini yaxşılaşdırmaq və beləliklə, maliyyə böhranı dövründə özünü doğrultmamış BMUS 39-un uğradığı zərərlər modelinə uyğun olaraq kəskin gəlir tükənməsinin qarşısını almaqdır. İştirakçılar kredit riskini əks etdirmə zərurəti ilə razılaşırsalar da vaxtında, gözlənilən zərər modelinin texniki tətbiqi geniş müzakirə edildi. Əsasən, Beynəlxalq Mühasibat Standartları Şurası (IASB) gələcək pul axınlarına əsaslanan qiymətləndirmənin gözlənilən zərərləri qiymətləndirmək üçün uyğun bir metod olacağını irəli sürdü. Buna cavab olaraq maliyyə hesabatı hazırlayanlar bu modelin tətbiqi ilə əlaqədar texniki mürəkkəbliyə və əlaqədar xərclər barədə suallarını səsləndirdilər. Xüsusi olaraq, Avropa Maliyyə Hesabatı Məsləhət Qrupu, Avropa Birliyi hazırlayıcıları arasında bir sorğu etdikdən sonra IASB-yə yanaşmasını sadələşdirməyi təklif etdi. Bu vəziyyəti nəzərə alaraq, IASB gələcək pul axınlarına əsaslanan modelin mümkünlüyünü qiymətləndirmək üçün bir Mütəxəssis Məsləhət Paneli (EAP) təyin etdi.

Bu EAP nəhayət gələcək pul axınlarına əsaslanan gözlənilən zərərlərin qiymətləndirilməsini bankların mühasibat çərçivəsindən kənar informasiya sistemlərinin bahalı bir şəkildə yenidən qurulmasına gətirib çıxaracaqdır. Beləliklə, iki illik bir inikas müddətindən sonra IASB bir yanaşma təklif edən bir məruzə layihəsi çıxardı. İndi, konsensual yanaşma üç mərhələni nəzərdən keçirir:

- İlk yanaşma maliyyə aktivlərini ilkin tanınmalarına daxil edir və gözlənilən 12 aylıq krediti əks etdirən məbləğlə təmin edilir.

➤ Kredit riskinin əhəmiyyətli dərəcədə artdığı maliyyə aktivləri, ilkin tanınmalarından və ömür boyu gözlənilən kredit zərərlərini əks etdirən bir məbləğlə təmin edilməli olur

➤ Borc verilmiş kredit itkisinə əsaslanan təminat daxil olmaqla, defolt edilmiş aktivləri ehtiva edir.

Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartının (BMHS 9) tətbiqi kredit təşkilatları üçün mühasibat rejimində əhəmiyyətli dəyişikliklər gətirdi. Dəyişikliklər həm maliyyə vasitələrinin təsnifatını/ölçülməsini, həm də perspektivli məlumatları nəzərə alan və kredit itkilərinin vaxtında tanınmasını tələb edən dəyərsizləşmə hesablamasını əhatə edir. Yeni mühasibat standartının tələbləri banklar üçün tətbiqetmə problemi kimi qiymətləndirilir. ECB Bank Nəzarəti, buna görə 2016-cı ildə təşkilatların hazırlıq səviyyəsini qiymətləndirmək və yüksək keyfiyyət və ardıcıl tətbiqetməni dəstəkləmək üçün nəzarət prioritetləri çərçivəsində BMHS 9-a dair bir tematik icmal başlamağa qərar verdi.

Tematik icmalın aparılması göstərdi ki, əhatə dairəsində olan təşkilatlar 2017-ci ilin birinci rübünün sonuna qədər müxtəlif səviyyələrdə irəliləyiş əldə etdilər; əslində onların bir qismi qiymətləndirmə üçün kifayət qədər hazır deyildi. Bu səbəbdən təşkilatlar yeni mühasibat standartının tətbiq edilməsində irəliləyişlərə görə iki partiyaya bölündü:

➤ ECB-nin birbaşa nəzarəti altında olan qurumların ilk partiyası 31 Mart 2017-ci il tarixinədək Birgə Nəzarət Qrupları tərəfindən tam qiymətləndirilmiş və nəzarət tövsiyəli fərdi məktublara verilmiş və onlarla müzakirə edilmişdir. Bu ilk təşkilat partiyasının nəticələri 2017-ci ilin noyabr ayında ECB Bank Nəzarəti veb saytında dərc edilmişdir.

➤ Qiymətləndirmənin 2017-ci ilin ikinci yarısına təxirə salınması lazım olan ikinci təşkilat qrupu, ilin birinci rübündə ECB-dən 9 sayılı BMHS-ni tətbiq etmək üçün söylərini artırmağa çağıran xəbərdarlıq məktubu aldı. Bu nəzarət əməliyyatı açıq şəkildə qurumları BMHS 9-dakı işlərini intensivləşdirməyə təhrik etdi və nəticədə nəzarətçilər ikinci partiyanın qiymətləndirilməsini 30 Noyabr 2017-ci il tarixinədək tamamlaya bildilər. Təşkilatların birinci dəstəsi üzrə tətbiq

olunan nəzarət təcrübəsinə uyğun nəzarət tapıntıları və tövsiyələrini çatdırmaq üçün ikinci partiyalı təşkilatlarla da dialoqlar aparıldı.

Ümumilikdə tematik icmal standartın tətbiqi ilə ortaya çıxan problemlər barədə məlumatlılığın artmasına kömək etmişdir.

Maliyyə hesabatları üçün əvvəlki mühasibat standartını (BMUS 39) əvəzləyən BMHS 9, Beynəlxalq Mühasibat Standartları Şurası (IASB) tərəfindən 2014-cü ilin iyul ayında dərc edilmiş və 2016-cı ilin noyabrında AB-də təsdiq edilmişdir. 1 yanvar 2018-ci il tarixindən etibarən qüvvədədir.

Avropa Birliyi, Avropa Maliyyə Hesabatı Məsləhət Qrupuna verdiyi tövsiyədə də qeyd olunduğu kimi, BMHS 9-a uyğun olaraq yaranmış zərər modelindən (BMUS 39-a uyğun olaraq) gözlənilən kredit itkisi (ECL) modelinə keçməyi və Aİ-də BMHS 9-un vaxtında qəbul edilməsini məmnuniyyətlə qarşıladı. BMHS 9, ümumilikdə, bankların maliyyə alətlərinin uçotu baxımından 39 №-li MUBS ilə müqayisədə təkmilləşmişdir. Kredit itkisi təminatındakı dəyişikliklər, G20-nin kredit itkilərinin tanınmasında 'həddindən az, həddindən gec' problemi ilə əlaqəli narahatlıqlarının həll edilməsinə və daha geniş kredit məlumatı daxil edilərək kredit itkisi ehtiyatlarının mühasibat uçotunun tanınmasına kömək etməlidir.

Bu tətbiqdən sonrakı effekt qiymətləndirmə məşqi, həyata keçirilmiş nəticələrə və təhlillərə əsaslanır. BMHS 9-un tətbiqinin izlənilməsinə davamlılıq verən bu hesabat, ABB-nin öz təşəbbüsü ilə həyata keçirilən bir layihədir.

BMHS 9 tətbiqi bank qurumları üçün yalnız kredit itkisi ehtiyatlarını qiymətləndirmək üçün modelləşdirmə və yeni proseslərin istifadəsi baxımından deyil, həm də daxili nəzarət və hesabat baxımından əhəmiyyətli bir dəyişikliyi təmsil edir. Gələcəyə baxan ssenarilərin istifadəsi (məsələn, istifadə ediləcək ssenarilərin sayı, fərqli ssenarilərin ağırlığı və idarəetmə üst-üstə düşmələrinin istifadəsi) və kredit riskinin əhəmiyyətli dərəcədə artmasını qiymətləndirmək üçün göstəricilər kimi sahələrdə də bankların ciddi qərarı tələb olunur (kəmiyyət və keyfiyyət), digərləri arasında. Bu səbəbdən, yeni standartın ilk tətbiqindən sonra

qurumlar tərəfindən bildirilən məlumatların keyfiyyətinin gələcək hesabat dövrlərində artacağı gözlənilir (Hughes J.P., 2018).

Böyük ABŞ banklarının çoxunun ikili hesabat tələbləri var. CECL-i qəbul edərkən, BMHS 9-un tələblərini tətbiq edən xarici filialları və törəmə şirkətləri üçün tamamilə müstəqil hesabat mühitinin yaradılmasından çəkinməyi arzu edə bilirlər, əksinə, ABŞ banklarının IFRS 9-un tələblərini gözlənilən CECL qərarlarına görə nəzərə alacaqları düşünülür.

Bu mülahizələri nəzərə alaraq KPMG, ABŞ-dakı ikili reportyorların BMHS 9 və CECL-in qəbul edilməsinə hibrit bir yanaşma etmələrini tövsiyə edir. CECL və BMHS 9 arasındakı sinerji və ümumi komponentlərin əksəriyyəti mərkəzləşdirilmiş işçi qrupu tərəfindən həll edilə bilər.

ABŞ əməliyyatları aparan xarici banklar fərqli məsələlərlə qarşılaşırlar. Bəziləri, ABŞ əməliyyatları üçün gələcək CECL tələblərini nəzərə almadan yalnız IFRS 9-a diqqət yetirə bilər. Bu yanaşma səhv ola bilər - CECL-i nəzərə almadan həm ABŞ GAAP-a, həm də MHBS-a uyğunlaşdırma qabiliyyətini əldən verə bilərlər.

Bunun əksinə olaraq, ayrı-ayrı yanaşmaların ABŞ GAAP və ya BMHS 9 qəbul edilməsi üçün mürəkkəbliyi azaltdığı üçün optimal ola biləcəyi hallar da ola bilər. Məsələn, BMHS 9 perspektivli iqtisadi proqnozlarda çoxsaylı ssenarilərin istifadəsini tələb edir, ABŞ GAAP isə bunu etmir. Nəticə etibarilə, bir bank müvafiq tətbiqetmələr üçün fərqli yanaşmaları izləyə bilər.

Qəbul tarixi yaxınlaşdıqda, xarici banklar səhnələşdirmə, çoxsaylı iqtisadi ssenarilər və açıqlamalar ətrafında BMHS 9-un rəhbərliyini tətbiq edərkən CECL-in tələblərinin nəzərə alınmasını təmin etmək üçün ABŞ əməliyyatları ilə işləmək fürsətinə sahibdirlər. İkiqat uyğunluq hələ də CECL parametrləri daxilində işləyərkən BMHS 9-ı tətbiq etmək deməkdir.

Həm Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarında (IFRS) 9 dəyər itkisi modeli, həm də FASB-nin cari gözlənilən kredit itkisi (CECL) modeli gözlənilən kredit itkilərinə əsaslanır. Bununla birlikdə, IASB FASB-dən fərqlənir ki, BMHS 9 üç mərhələli bir yanaşma tətbiq edir. BMHS 9-a uyğun olaraq, alınmış və ya

mənşəli kredit dəyərdən düşmüş maliyyə alətləri istisna olmaqla borc alətləri, kredit keyfiyyəti dəyişdikdə üç mərhələdən keçir.

Nəticə etibarilə, maliyyə institutu gözlənilən kredit zərərlərini ölçəcək və faiz gəlirlərini aşağıdakı mərhələlərdən asılı olaraq tanıyacaqdır:

Mərhələ 1: İcra edən aktivlər;

Mərhələ 2: Varsızlıq riskində əhəmiyyətli dərəcədə artım olan aktivlər;

Mərhələ 3: Kredit dəyərsizləşməsi.

Bunun əksinə olaraq, FASB-nin CECL modeli, müəssisələrin ömür boyu gözlənilən kredit zərərlərini yalnız ilkin tanınmadan bəri kredit riskində əhəmiyyətli dərəcədə artan aktivlər üçün deyil, bütün aktivlər üçün tələb etmələrini tələb edir. Fərqli olaraq ifadə edilən CECL, tək bir kredit zərər ölçmə yanaşmasını təqib edir, BMHS 9 isə gözlənilən kredit zərərlərinin bir müddət ərzində pisləşməni əks etdirmək üçün mərhələlərlə ölçüldüyü ikili kredit zərəri ölçmə yanaşmasını izləyir. FASB və IASB-nin kredit dəyərsizləşmə modellərindəki əlavə fərqlər və oxşarlıqlar aşağıda müzakirə olunur.

Həm BMHS 9, həm də FASB-nin CECL modeli gözlənilən kredit zərərlərinin necə qiymətləndirildiyinə dair genişliyi təmin edir - müəssisə dəyərsizləşmə ehtiyatını təyin etmək üçün bir sıra ölçmə yanaşmalarından istifadə edə bilər. BMHS 9 və CECL modelinə əsasən, gözlənilən kredit itkilərinin ölçülməsi zamanı keçmiş hadisələr, mövcud şərtlər və gələcək iqtisadi şərtlərin məqbul və dəstəklənən proqnozları barədə məlumatlar nəzərə alınmalıdır. Modellər, pulun vaxt dəyərinin gözlənilən kredit zərərlərinin qiymətləndirilməsində necə əks olunmalı olduğu baxımından fərqlənir.

BMHS 9-a uyğun olaraq, alınmamış və ya mənşəli kredit dəyəridən düşmüş borc alətləri üçün gözlənilən zərərlər, aktivin ilkin tanınmasında müəyyən edilmiş effektiv faiz dərəcəsindən (və ya onun yaxınlaşmasından) istifadə edərək hesabat tarixinə endirilməlidir (yəni, vaxt dəyəri pulun açıq şəkildə daxil edilməsi tələb olunur). CECL modelinə əsasən, gözlənilən kredit itkilərinin təxminləri, pulun zaman dəyərini açıq şəkildə yalnız gözlənilən kredit zərərlərini qiymətləndirmək üçün diskont edilmiş bir pul axını yanaşması tətbiq edildikdə əks etdirməlidir.

Misal olaraq Sankt Peterburq Sərmayə Bankı ASC-ni göstərmək olar.

Sankt-Peterburq İnvestisiya Bankı (Səhmdar Cəmiyyəti) (bundan sonra "Bank" adlanır) 14 iyun 2006-cı il tarixində təsisçinin (tək səhmdarın) qərarı ilə qapalı bir səhmdar cəmiyyəti olaraq qurulmuşdur. Bank, 15 yanvar 2007-ci il tarixində Rusiya Bankı tərəfindən qeydiyyatda alınmışdır. Bankın tam korporativ adı Sankt-Peterburq İnvestisiya Bankıdır (səhmdar cəmiyyəti). Qısaldılmış korporativ ad - Sankt-Peterburq İnvestisiya Bankı (ASC).

Bankın maliyyə hesabatları 1 yanvar 2019-cu il tarixindən və 31 dekabr 2019-cu il tarixi üzrə Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarına (BMHS) uyğun olaraq hazırlanmışdır. Bank, Rusiya Federasiyası qanunvericiliyinin tələblərinə uyğun olaraq mühasibat uçotu aparır və maliyyə hesabatları hazırlayır. Maliyyə hesabatları, MHBS-a uyğunlaşdırılması üçün zəruri olan maddələrin düzəlişləri və yenidən təsnifatları nəzərə alınmaqla maliyyə hesabatları əsasında hazırlanmışdır. Bu maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında istifadə olunan mühasibat siyasəti aşağıda təqdim olunur.

AR-nın Bank sistemində maliyyə hesabatlarının tərtib və təqdim edilməsi Qaydaları AR-nın Milli Bankı haqqında, Azərbaycan Respublikasındakı banklar və bank fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunlarına, Azərbaycan Respublikasının Azərbaycan Milli Bankının və Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarının (BMHS) qaydaları kimi digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq hazırlanmışdır. Onlar Azərbaycan Respublikasının bank sistemində maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi qaydalarını müəyyənləşdirir.

Bu Qaydaların məqsədi bir bankın maliyyə hesabatlarının əvvəlki dövrlərlə, eləcə də digər bankların maliyyə hesabatları ilə müqayisə edilməsi üçün xüsusi bir əsas yaratmaqdır. Bu məqsədə çatmaq üçün bu Qaydalar maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi prinsiplərini, hesabatlarda əks olunan maddələrin strukturu üçün tövsiyələri və hesabatların tərtibinə dair minimum tələbləri müəyyən etmişdir.

Bu Qaydalar eyni dərəcədə fərdi bankın maliyyə hesabatlarına və bir qrup bankın konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarına tətbiq edilir, aralıq maliyyə

hesabatlarına şamil edilmir, bank nəzarəti üçün istifadə olunan prudensial (nəzarət) hesabatlarının formatı Azərbaycan Milli Bankının müvafiq Qaydaları ilə müəyyən edilir.

Azərbaycan öz bank sistemi sahəsində Avropa qanunlarının uyğunlaşdırılmasına yönəlmiş siyasət aparır. Azərbaycan ilə Avropa Birliyi arasında bank işi sahəsində əməkdaşlıq çox vacib layihələr üzərində inkişaf etmişdir. Bu əməkdaşlıq Tvinning və digər proqramlar üzrə həyata keçirilir. Tvinning layihələrinin əsas vəzifələri Aİ qanunvericiliyinin təhlilinə və tətbiqinə dəstək olmaq, inkişaf etmiş Aİ ölkələrinin müsbət təcrübəsini Azərbaycan Respublikasının bank sektoru ilə əlaqələndirmək və gələcək əməkdaşlıq perspektivlərini müəyyən etməkdən ibarətdir.

II FƏSİL. KREDİT TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ HESABATLARININ KEYFİYYƏTİNİN ANALİZİ

2.1. Maliyyə hesabatları keyfiyyətinin Azərbaycanda kredit təşkilatlarının inkişafına təsirinin təhlili

Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən bankların illik maliyyə hesabatlarının Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun hazırlanmasının hansı vəziyyətdə olmasını həmçinin maliyyə hesabatlarının onların istifadəçilərinin informasiya ehtiyacını hansı səviyyədə qarşılamasını təhlil etmək məqsədi ilə adı çəkilən müəssisələrin ictimaiyyətə təqdim etdikləri maliyyə hesabatlarını istifadə edəcəyik. Respublika qanunvericiliyinə əsasən, Azərbaycanda qeyri-kommersiya banklarının müəyyən olunmuş maliyyə hesabatları Mənfəət və ya zərər hesabatı, Balans hesabatı, Kapitalda dəyişiklər və Pul Vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatdan ibarətdir.

Eyni zamanda təhlil edəcəyimiz bankların dərc etdiyi maliyyə hesabatlarının Maliyyə Hesabatların Konseptual əsaslarının tələblərinə hansı dərəcədə uyğun olduğunu araşdıracağıq. Bu araşdırma ilə dərc olunmuş maliyyə hesabatlarının hansı dərəcədə Maliyyə Hesabatlarının fundamental (Faydalı maliyyə məlumatının keyfiyyət xüsusiyyətləri) və maliyyə hesabatlarının Keyfiyyət xüsusiyyətlərinin artırılması (Müqayisəlilik, Təsdiqlənmə imkanı, Vaxtında təqdimat və Anlaşıqlıq) prinsiplərini gözləməklə tərtib olanduqlarını həmçinin maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri üçün hesabatların əlçatımlılığının hansı səviyyədə olmasını araşdırıb təhlil edərək mövcud ölkəmizdə fəaliyyət göstərən kredit təşkilatları subyektlərində maliyyə hesabatlarının tərtibi və dərc olunması sahəsində mövcud problemləri, milli qanunvericiliyin tələblərinin pozulmasını aşkara çıxardacağıq.

Əvvəlcə də haqqında danışdığımız Bank haqqında qanunun 43 və 44-cü maddələrində göstərildiyi kimi, banklar öz maliyyə hesabatlarını Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına əsasən hazırlamalıdır. Eyni zamanda hazırlanmış maliyyə hesabatları xüsusi lisenziyaya malik auditorlar tərəfindən yoxlanılmalıdır.

Bu fəsildə biz təkcə adı çəkilən kredit təşkilatlarının maliyyə hesabatlarını hansı dərəcədə qanunvericiliyin və beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun

olaraq tərtib olunmasını deyil eyni zamanda bu hesabatlara auditor rəyi verən şirkətlərin də öz vəzifələrini hansı dərəcədə peşəkarlıqla yerinə yetirmələrini aşkar edəcəyik. Əgər kredit təşkilatı maliyyə hesabatlarının hazırlanması zamanı mövcud qanunvericiliyin tələblərini pozursa bu həmin kredit təşkilatının günahı ucbatından baş verir amma bu hesabatlara auditor firması tərəfindən müsbət rəy verilsə bu zaman auditorun da peşəkarlığı şübhə altına düşür.

Turanbank ASC MHBS-a uyğun olaraq hazırlanmış Konsolidə edilmiş Maliyyə Hesabatlarını həmçinin Uçot siyasəti və izahlı qeydləri ilə birlikdə Müstəqil Auditorun Rəyi ilə təsdiqlənmiş şəkildə öz internet səhifəsində yerləşdirib. Bu da onu göstərir ki, müəssisə Mərkəzi Bankın kredit təşkilatları subyektlərinin öz maliyyə hesabatlarını ictimaiyyətə təqdim etmək öhdəliyini icra edib.

İlk olaraq Turanbank ASC-nin 2018 və 2019-cu illər üzrə təqdim etdiyi audit olunmuş maliyyə hesabatlarını və onların izahlı qeydlərini qarşılıqlı təhlil edərkən maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın Mərkəzi Bank tərəfindən təsdiq olunmuş banklar haqqında qanunun 43-cü maddəsinə riayət edildiyinin şahidi oluruq (<http://www.e-qanun.az/framework/5825>).

Hesabatlardan görünür ki, maliyyə hesabatı Beynəlxalq Mühasibat Standartlarına uyğun hazırlanmışdır. Eyni zamanda bankın maliyyə hesabatı xüsusi lisenziyası olan Bakertilly auditor şirkəti tərəfindən audit olunmuşdur ki, buda Banklar haqqında qanunun 44-cü maddəsinə riayət edildiyinin göstəricisidir (Əlavə 2).

Yuxarıdakı cədvəl Turanbank ASC-nin mənfəət və ya zərər və digər məcmu gəlir haqqında hesabatıdır. Gördüyümüz kimi, hesabatın mövcudluğu audit şirkətinin əsas maliyyə hesabatlarının tamlığı prinsipinə riayət edildiyini göstərir.

Hesabatları qarşılıqlı analiz etdikdə görürük ki, Turanbank ASC-nin cəmi aktivlərində 2,305,000 AZN azalma mövcuddur. Buna səbəb 2018-ci ildə 76 milyon AZN olan Pul vəsaitləri və onun ekvivalentləri maddəsinin 16%, Banklara verilmiş kreditlər və depozitlərin 35%, təxirə salınmış vergi aktivinin keçən ilə nisbətən 12% aşağı düşməsidir. Təxirə salınmış vergi aktivinin azalmasına səbəb bankın keçən il zərərdə olması və bu il mənfəət əldə etməsi nəticəsində mənfəət

vergisi ödəməsidir, qeydlərə nəzər salsaq təxirə salınmış vergi aktivində azalma mənfəət vergisi hesabına baş vermişdiyi görülməkdir. Lakin buna baxmayaraq müştərilərə verilmiş kreditlər və investisiya qiymətli kağızların keçən ilə nisbətən artması azalma səviyyəsinin daha da çox olmasına icazə verməmişdir.

Cədvəl 4: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının aktivlər bölməsindən çıxarış.

min AZN	31 dekabr 2019-cu il	31 Dekabr 2018-ci il
Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri	63,656	76,529
Banklara verilmiş kredit və depozitləri	42,516	65,549
Müştərilərə verilmiş kreditlər	315,304	290,672
İnvestisiya qiymətli kağızları	10,901	4,655
Əmlak, avadanlıq və qeyri-maddi aktivlər	16,608	14,831
Təxirə salınmış mənfəət vergisi aktivləri	805	910
Digər aktivlər	5,643	4,592
Cəmi aktivlər	455,433	457,738

Mənbə: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Öhdəliklər bölməsinə baxsaq, bankın cəmi öhdəlikləri 17 milyon AZN azalmışdır. Bunun başlıca səbəbi, keçən ilə nisbətdə bankın əksər öhdəliklərinin azalmasıdır. Misal olaraq, Müştərilərin cari hesabları və depozitləri hesabı keçən ildən bu ilə 7 milyon AZN-dən çox, Digər borc alınmış vəsaitlər hesabı isə 25 milyon AZN-dən çox azalmışdır. Lakin buna baxmayaraq, Banklardan və digər maliyyə qurumlarından cəlb olunmuş depozitlər və qalıqlar hesabı 14 milyon AZN, başqa sözlə 23% artıb (Əlavə 3, cədvəl 5).

Kapital hesabı isə 15 milyon AZN artım göstərmişdir. Artımın başlıca səbəbi, səhmdar kapitalının 21% artmasıdır. Eyni zamanda Yığılmış zərər hesabı da 2019-cu ilin 384 milyon AZN mənfəəti hesabına azalmışdır (Əlavə 4, cədvəl 6)

Göründüyü kimi, əsas mühasibat bərabərliyi olan Aktivlər = Öhdəliklər + Kapital düsturu də Turanbank ASC-nin maliyyə hesabatında qorunmuşdur.

Bankın mənfəət və zərər hesabatına nəzər salsaq görürük ki, 2019 və 2018-ci illərin gəlir və xərcləri göstərilməklə müqayisəlilik keyfiyyət prinsipinə riayət edilib. Halbuki, bank 2019-cu ildə öz gəlirlərini azladaraq 434,000 AZN-ə düşürmüşdür. Bunun da səbəbi bankın faiz və qeyri-faiz xərclərinin artmasıdır.

Cədvəl 7 :Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə qeyri-maddi və maddi aktivlərin izahlı çızarışları.

	Binalar	İcarədəki əmlakın təkmilləşdirilməsi	Ava danlıq	Quraşdırılmış avadanlıq və qurğular	Nəqliyyat vasitələri	Diğər əsas vəsaitlər	Kompüter proqram təminatı	Cəmi
Dəyər								
1 yanvar 2018-ci il	12.196	2.548	1.664	2.425	446	100	696	20.075
Əlavələr	206		157	180	131	15	24	713
31 dekabr 2018-ci il	12.402	2.548	1.821	2.605	577	115	720	20.788
16 saylı MHBS-nin tətbiqi üzrə düzəliş	1.341							1.341
1 yanvar 2019-cu il	13.743	2.548	1.821	2.605	577	115	720	22.129
Əlavələr	1.191	-	317	125	170	37	94	1.934
Silinmələr			(23)	(11)	(129)	(2)		(165)
31 dekabr 2019-cu il	14.934	2.548	2.115	2.719	618	150	814	23.898
Yığılmış köhnəlmə, amortizasiya								
1-Jan-18	-	(875)	(1.357)	(1.965)	(301)	(80)	(278)	(4.856)
Köhnəlmə xərci	(378)	(198)	(184)	(210)	(63)	(13)	(55)	(1.101)
31 dekabr 2018-ci il	(378)	(1.073)	(1.541)	(2.175)	(364)	(93)	(333)	(5.957)
Köhnəlmə xərci	(742)	(178)	(179)	(185)	(77)	(8)	(85)	(1.454)
Silinmələr			23	9	87	2		121
31 dekabr 2019-cu il tarixinə	(1.120)	(1.251)	(1.697)	(2.351)	(354)	(99)	(418)	(7.290)
Xalis qalıq dəyəri								
31 dekabr 2019-cu il tarixinə	13.814	1.297	418	368	264	51	396	16.608
31 dekabr 2018-ci il tarixinə	12.024	1.475	280	430	213	22	387	14.831

Mənbə: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Bankın maliyyə hesabatında qeyd etdiyi şərhələrə nəzər salsaq, görürük ki 10-cu bənddəki Qeyri-maddi aktivlər bölməsində amortizasiya hesablanması göstərilmiş və tamlıq keyfiyyət xüsusiyyətinə riayət edilmişdir (Əlavə 3, cədvəl 6).

Yuxarıdakı cədvəldən də gördüyümüz kimi, audit şirkəti bankın əsas və qeyri-maddi aktivlərin açıqlamasını da hesabatda izahlı qeyd şəklində göstərmişdir.

Bankın kapitalı haqqında daha ətraflı məlumatı aşağıda göstərilmiş kapitalda dəyişiklər hesabında da görmək mümkündür (Əlavə 4).

Cədvəl 8: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının kapitalda dəyişiklər hesabından çıxarış.

min AZN	Nizamnamə kapitalı	Səhm mükafatı	Yenidən qiymətləndirmə ehtiyatı	Yığılmış zərər	Cəmi kapital
1 Yanvar 2018-ci il	55,003	724	1,644	(29,329)	28,042
İl üzrə zərər	-	-	-	(2,974)	(2,974)
31 dekabr 2018-ci il	55,003	724	1,644	(32,303)	25,068
Adi səhmlərin buraxılması	15,001	-	-	-	15,001
İl üzrə mənfəət	-	-	-	384	384
31 dekabr 2019-cu il	70,004	724	1,644	(31,919)	40,453

Mənbə: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Cədvəldən göründüyü kimi, Beynəlxalq Mühasibat Uçotu standartlarının 7-ci maddəsi olan “Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat” prinsipinə uyğun olaraq, banklara verilmiş kredit və depozitlərin brutto və ya xalis məbləğdə olub-olmaması Bakertilly audit şirkəti tərəfindən hesabatda göstərilməmişdir. Belə ki, bankların verdiyi kredit məbləğləri faiz daxil olub-olmamasına görə fərqlənə bilər. Audit hesabatında bu barədə rəy verilməmişdir.

Yelobank ASC –nin maliyyə hesabatları kredit təşkilatının rəsmi saytından əldə edilmişdir. Bankın. 2018 və 2019-cu illər üzrə təqdim etdiyi audit olunmuş maliyyə hesabatlarını və onların izahlı qeydlərini qarşılıqlı təhlil edərkən maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın Mərkəzi Bank tərəfindən təsdiq olunmuş banklar haqqında qanunun 43-cü maddəsinə riayət edildiyinin şahidi oluruq (<http://www.e-qanun.az/framework/5825>).

Hesabatlardan görünür ki, maliyyə hesabatı Beynəlxalq Mühasibat Standartlarına uyğun hazırlanmışdır. Eyni zamanda bankın maliyyə hesabatı xüsusi lisenziyası olan Bakertilly auditor şirkəti tərəfindən audit olunmuşdur ki, buda Banklar haqqında qanunun 44-cü maddəyə riayət edildiyinin göstəricisidir

Yelobank ASC-nin Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın 2019 və 2018-ci il üzrə qarşılıqlı təhlili zamanı aşağıdakı nəticələri əldə edirik (Əlavə 5):

Cədvəl 10: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının mənfəət və ya zərər və digər məcmu gəlirlər haqqında hesabat

	31.12.2019	31.12.2018
Effektiv faiz üsulu ilə hesablanmış faiz gəlirləri	35,762.00	36,810.00
Faiz xərci	(17,466.00)	(15,508.00)
Xalis faiz gəliri	18,296.00	21,302.00
Haqq və komisiya gəliri	3,067.00	3,804.00
Haqq və komisiya xərcləri	(2,762.00)	(1,628.00)
Xalis haqq və komisiya gəliri	305.00	2,176.00
Xarici valyuta ilə ticarət əməliyyatları üzrə xalis gəlir	1,327.00	3,532.00
Xarici valyuta törəmə alətləri üzrə nəticə	(31.00)	-
Xalis valyuta mövqeyi üzrə xalis zərər	(19.00)	(157.00)
Digər əməliyyat gəliri	95.00	62.00
Əməliyyat gəlirləri	19,973.00	26,915.00
Maliyyə aktivləri üzrə ehtimal olunan kredit zərərlərinin azalması/(artması)	12,458.00	(63,827.00)
İşçi heyəti üzrə xərclər	(17,532.00)	(10,603.00)
Digər ümumi inzibati xərclər	(14,697.00)	(11,125.00)
Digər borc vəsaitləri üzrə ilkin tanınma zamanı ədalətli dəyər üzə gəlir	1,007.00	-
Kredit öhdəlikləri və maliyyə təminatları üzrə ehtimal olunan kredit zərərlərinin azalması	-	719.00
Satış üçün saxlanılan aktivlərin ədalətli dəyərində dəyişiklik	1,155.00	(7,289.00)
Müştərilərə verilmiş kreditlər üzrə ilkin tanınma zamanı ədalətli dəyər üzrə zərər	-	(4,975.00)
İl üzrə cəmi məcmu gəlir (zərər)	2,364.00	(70,185.00)

Mənbə: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Yuxarıdakı cədvəl Yelobank ASC-nin mənfəət və ya zərər və digər məcmu gəlir haqqında hesabatıdır. Gördüyümüz kimi, hesabatın mövcudluğu audit şirkətinin əsas maliyyə hesabatlarının tamlığı prinsipinə riayət edildiyini göstərir.

İllər üzrə nəticələri müqayisə etdikdə görürük ki, Yelobank ASC-nin cəmi aktivlərində 78,837,000 AZN artım mövcuddur. Buna səbəb 2018-ci ildə 117 milyon AZN olan Pul vəsaitləri və onun ekvivalentləri maddəsinin 20%,

Müştərilərə verilmiş kreditlərin 21%, Əmlak, avadanlıq və qeyri-maddi aktivlərin keçən ilə nisbətən 17%, digər aktivlərin isə, hansı ki buna pul köçürmələri üzrə hesablaşmalar, hesablaşma zamanı məbləğlər, kompensasiya məbləği və törəmə maliyyə alətləri daxildir ki, 64% artımıdır (Əlavə 6).

Cədvəl 11: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının aktivlər bölməsindən çıxarış.

min AZN	31 dekabr 2019-cu il	31 Dekabr 2018-ci il
Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri	147,275	117,118
Banklara verilmiş kredit və depozitləri	9,634	37,842
Müştərilərə verilmiş kreditlər	287,353	226,117
İnvestisiya qiymətli kağızları	7,819	13,601
Əmlak, avadanlıq və qeyri-maddi aktivlər	14,351	11,898
Aktivlərdən istifadə hüququ	13,147	
Satış üçün saxlanılan aktivlər	5,974	5,053
Digər aktivlər	7,624	2,711
Cəmi aktivlər	493,177	414,340

Mənbə: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Yuxarıdakı cədvəldən də gördüyümüz kimi, audit şirkəti bankın əsas və qeyri-maddi aktivlərin açıqlamasını da hesabatda izahlı qeyd şəklində göstərmişdir. (Əlavə 7, cədvəl 12)

Bankın öhdəlikləri, 2018-ci illə müqayisədə 18%, yəni 76 milyon AZN-dən çox artıb. Bu artımın başlıca səbəbi Müştərilərin cari hesabları və depozitləri hesabıdır. Belə ki, 2018-ci ildə 2019-cu ilə bu hesabda 28% artım olub. Lakin, buna baxmayaraq bankın digər borc alınmış vəsaitlər hesabı da 38%-ə qədər azalıb (Əlavə 8).

Cədvəl 13: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının öhdəliklər bölməsindən çıxarış.

min AZN	31 dekabr 2019-cu il	31 Dekabr 2018-ci il
Müştərilərin cari hesabları və depozitləri	323,616	234,260
Digər borc alınmış vəsaitlər	70,874	97,524
Subordinasiya borcları	9,170	8,912
İcarə öhdəliyi	13,365	-
Ehtiyatlar	885	885
Bank əmanətləri və qalıqları	5	6
Digər öhdəliklər	3,417	2,934
Cəmi öhdəliklər	421,332	344,521

Mənbə: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Kapital hesabı isə 2 milyon AZN artım göstərmişdir. Artımın başlıca səbəbi ilin mənfəəti hesabınadır. Belə ki, 2019-cu ildə bank 2 milyon AZN-ə yaxın mənfəət əldə etmişdir və bu mənfəət Yığılmış zərər hesabının azalmasına və həmçinin kapital hesabına artmasına imkan verir.

Cədvəl 14: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının kapital bölməsindən çıxarış.

min AZN	31 dekabr 2019-cu il	31 Dekabr 2018-ci il
Səhmdar kapitalı	348,000	348,000
Səhm mükafatı	401	401
Yığılmış zərər	(276,556)	(278,582)
Cəmi kapital	71,845	69,819

Mənbə: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Görüldüyü kimi, əsas mühasibat bərabərliyi olan Aktivlər = Öhdəliklər + Kapital düsturu də Yelobank ASC-nin maliyyə hesabatında qorunmuşdur.

Cədvəl 15: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının kapitalda dəyişklər bölməsindən çıxarış.

min AZN	Nizamnamə kapitalı	Səhm mükafatı	Yığılmış zərər	Cəmi kapital
1 Yanvar 2018-ci il	220,000	401	(208,397)	12,004
İl üzrə cəmi məcmu zərər	-	-	(70,185)	(70,185)
İl üzrə cəmi məcmu zərər	-	-	(70,185)	(70,185)
Buraxılmış səhmlər	128,000	-	-	128,000
31 dekabr 2018-ci il	348,000	401	(278,582)	69,819
BMHS 16 -nın tətbiqi zamanı ilkin düzəlişlər	-	-	(338)	
1 Yanvar 2019-cu il	348,000	401	(278,920)	
İl üzrə cəmi məcmu zərər	-	-	2,364	2,364
İl üzrə cəmi məcmu zərər	-	-	2,364	2,364
31 dekabr 2019-cu il	348,000	401	(276,556)	71,845

Mənbə: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Bankın mənfəət və zərər hesabatına nəzər salsaq görürük ki, 2019 və 2018-ci illərin gəlir və xərcləri göstərilməklə müqayisəlilik keyfiyyət prinsipinə riayət edilib. Halbuki, bank 2019-cu ildə öz gəlirlərini artırmışdır. Belə ki, 2018-ci ildə 70 milyon AZN-dən çox zərərdə olsa da, 2019-cu ildə 2,364,000 AZN mənfəətə çıxmışdır. Bunun da səbəbi bankın maliyyə aktivləri üzrə ehtimal olunan kredit zərərlərinin artmasıdır.

Bankın maliyyə hesabatında qeyd etdiyi şərtlərə nəzər salsaq, görürük ki 16-cı bənddəki Əmlak, Avadanlıq və Qeyri-Maddi Aktivlər bölməsində amortizasiya hesablanması göstərilmiş və tamliq keyfiyyət xüsusiyyətinə riayət edilmişdir.

Bankın kapitalı haqqında daha ətraflı məlumatı aşağıda göstərilmiş kapitalda dəyişiklər hesabında da görmək mümkündür.

Yuxarıda gördüyümüz kimi, kapitalda dəyişiklər hesabında keçən ilin yığılmış zərər bölməsinə BMHS 16 (İcarələr) hesabının tətbiqi olmuşdur. Bunun edilməsinin başlıca səbəbi, şəffaflıq prinsipinin qorunmasıdır.

BMHS-nin 16 maddəsi olan lizinq ödənişləri yuxarıdakı hesabatda təqdim edilməmişdir. Buna səbəb bu prinsipin ölkə standartlarında mübahisəli məlumat təşkil etməsidir. Bakertilly şirkəti qanunvericilikdə tam əks olunmamış bu maddəni audit olunmuş hesabatda əks etməyib, eyni zamanda kredit məbləğinin xalis yoxsa brutto çəkiddə əks olunması məsələsi də rəy olaraq göstərilməmişdir.

Azərbaycan bank ASC –nin maliyyə hesabatları kredit təşkilatının rəsmi saytından əldə edilmişdir. Bankın. 2018 və 2019-cu illər üzrə təqdim etdiyi audit olunmuş maliyyə hesabatlarını və onların izahlı qeydlərini qarşılıqlı təhlil edərkən maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın Mərkəzi Bank tərəfindən təsdiq olunmuş banklar haqqında qanunun 43-cü maddəsinə riayət edildiyinin şahidi oluruq (<http://www.e-qanun.az/framework/5825>).

Hesabatlardan görünür ki, maliyyə hesabatı Beynəlxalq Mühasibat Standartlarına uyğun hazırlanmışdır. Eyni zamanda bankın maliyyə hesabatı xüsusi lisenziyası olan Ernst and Young auditor şirkəti tərəfindən audit olunmuşdur ki, buda 44-cü maddəyə riayət edildiyinin göstəricisidir.

Azertürk bank ASC-nin Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın 2019 və 2018-ci il üzrə qarşılıqlı təhlili zamanı aşağıdakı nəticələri əldə edirik (Əlavə 7).

Yuxarıdakı cədvəl Azertürk bank ASC-nin mənfəət və ya zərər və digər məcmu gəlir haqqında hesabatıdır. Gördüyümüz kimi, hesabatın mövcudluğu audit şirkətinin əsas maliyyə hesabatlarının tamlığı prinsipinə riayət edildiyini göstərir.

Aktivlər bölməsinə baxsaq, görürük ki, audit olunmuş hesabatda ilk öncə gözümlə çarpan əsas məsələ əmlak və avadanlıqlarla qeyri maddi aktivlərin fərqli təqdim olunmasıdır. Lakin, əvvəlki iki bankın maliyyə hesabatında gördüyümüz kimi, bu tip aktivlər uzunmüddətli aktivlərə aid olduğundan bir başlıq altında təqdim olunması daha məsləhətlidir. Eyni zamanda təxirə salınmış vergi aktivləri əvəzinə Cari mənfəət vergisi aktivləri maliyyə hesabatında qeyd edilmişdir.

2019-cu ildə balansda göstərilmiş Aktivləri 2018-ci illə müqayisə etsək görürük ki, 21 milyon manatdan çox azalma mövcuddur. Buna əsas səbəb, Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri hesabınının 35 milyon AZN-dən çox, Banklara verilmiş kredit və depozitlər hesabınının, 11 milyon manatdan çox azalmasıdır. Lakin, bankın əsas fəaliyyəti olan müştərilərə verilmiş kreditləri 14 milyon manatdan çox artıb.

Cədvəl 18: Azertürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının aktivlər bölməsindən çıxarış

min AZN	31 dekabr 2019-cu il	31 Dekabr 2018-ci il
Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri	85,042	120,792
Banklara verilmiş kredit və depozitlər	3,806	15,746
Müştərilərə verilmiş kreditlər	180,269	165,326
İnvestisiya qiymətli kağızları	56,260	51,827
Əmlak, avadanlıq və qeyri-maddi aktivlər	14,329	8,702
Təxirə salınmış vergi aktivləri	-	483
Digər aktivlər	5,922	3,980
Cəmi aktivlər	345,628	366,856

Mənbə: Azertürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Yuxarıdakı cədvəldən də gördüyümüz kimi, audit şirkəti bankın əsas və qeyri-maddi aktivlərin açıqlamasını da hesabatda izahlı qeyd şəklində göstərmişdir.

Bankın öhdəlik bölməsinə nəzər salsaq, görəcəyik ki, həm cari mənfəət vergisi öhdəliklərini həm də təxirə salınmış mənfəət vergisi öhdəliklərini balansda

ayrıca maddə kimi təqdim etmişdir. O qədər də böyük bir problem olmasa da, bank bu iki hesabı birləşdirib, müqayisəlilik və anlaşılıqlıq baxımından bir hesab altında verməsi daha düzgün olardı. Bundan əlavə, öhdəlikləri illər üzrə müqayisə etsək 21 milyon AZN-dən çox azalmanın olduğunu görəcəyik ki, bunun da səbəbi, Müştərilər qarşısında öhdəliklər hesabının azalmasıdır.

Cədvəl 20: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının öhdəliklər bölməsindən çıxarış.

min AZN	31 dekabr 2019-cu il	31 Dekabr 2018-ci il
Kredit və dövlət təşkilatları qarşısında öhdəliklər	97,717	90,337
Müştərilər qarşısında öhdəliklər	188,295	220,008
Cari mənfəət vergisi öhdəlikləri	765	-
Təxirə salınmış mənfəət vergisi öhdəliyi	9	95
İcarə öhdəlikləri	4,640	-
Digər öhdəliklər	2,248	4,522
Cəmi öhdəliklər	293,674	314,962

Mənbə: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Kapital bölməsində, gözümüzə ilk çarpan hesab Ədalətli dəyər ehtiyatı deyilən hesabdır. Hansı ki bu hesabın heç bir izahlı qeydi yoxdur və bu maliyyə hesabatının istifadəçisi olmayan biri üçün qeyri-anlaşıqlı olacaqdır. Bundan əlavə, 2018-ci ildə bankın kapitalı 60,000 AZN artıb. Artımın əsas səbəbi də bölüşdürülməmiş mənfəətdir.

Cədvəl 21: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının kapital bölməsindən çıxarış.

min AZN	31 dekabr 2019-cu il	31 Dekabr 2018-ci il
Səhm kapitalı	50,000	50,000
Bölüşdürülməmiş mənfəət	1,989	1,855
Ədalətli dəyər ehtiyatı	(35)	39
Cəmi kapital	51,954	51,894

Mənbə: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Görüldüyü kimi, əsas mühasibat bərabərliyi olan Aktivlər = Öhdəliklər + Kapital düsturu də Azərtürk bank ASC-nin maliyyə hesabatında qorunmuşdur.

Bankın mənfəət və zərər hesabatına nəzər salsaq görürük ki, 2019 və 2018-ci illərin gəlir və xərcləri göstərilməklə müqayisəlilik keyfiyyət prinsipinə riayət edilib. Buna baxmayaraq, bank 2019-cu ildə öz gəlirlərini azaltmışdır. Belə ki, 2018-ci ildə iki milyon AZN-dən çox mənfəətdə olsa da, 2019-cu ildə mənfəəti dörd yüz otuz dörd min AZN mənfəəti olmuşdur. Bunun da səbəbi bankın xərclərinin hər bir maddəsini keçən ilə nisbətə artırmasıdır.

Bankın maliyyə hesabatında qeyd etdiyi şərtlərə nəzər salsaq, görürük ki 9 və 10-cu bənddəki Əmlak və Avadanlıq və Qeyri-Maddi Aktivlər bölməsində amortizasiya hesablanması göstərilmiş və təmliq keyfiyyət xüsusiyyətinə riayət edilmişdir.

Bankın kapitalı haqqında daha ətraflı məlumatı aşağıda göstərilmiş kapitalda dəyişiklər hesabında da görmək mümkündür.

Cədvəl 22: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının kapitalda dəyişiklər hesabatından çıxarış.

min AZN	Səhm kapitalı	Ədalətli dəyər ehtiyatı	Bölüşdürülməmiş mənfəət	Cəmi kapital
1 Yanvar 2018-ci il	50,000		669	50,669
İl üzrə mənfəət	-	-	2,114	2,114
İl üzrə digər məcmu gəlir	-	39	-	39
İl üzrə cəmi məcmu gəlir	-	39	2,114	2,153
Elan edilmiş və ödənilmiş dividend (Qeyd 16)	-	-	(928)	(928)
31 dekabr 2018-ci il	50,000	39	1,855	51,894
İl üzrə mənfəət	-	-	434	434
İl üzrə digər məcmu gəlir	-	(74)	-	(74)
İl üzrə cəmi məcmu gəlir	-	(74)	434	360
Elan edilmiş və ödənilmiş dividend (Qeyd 16)	-	-	(300)	(300)
31 dekabr 2019-cu il	50,000	(35)	1,989	51,954

Mənbə: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

BMHS-nın VII standartı olan “Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat” prinsipinə uyğun olaraq maliyyə institutlarının verdiyi kreditlər brutto və xalis şəkildə şərh verilməlidir. Yuxarıdakı hesabatda gördüyümüz kimi, bankın verdiyi kreditlərdə və cəlb etdiyi depozitlərdə faiz dərəcələri ayrıca olaraq hesabatda göstərilməmişdir. Buna görə də Ernst and Young audit şirkəti bu barədə ayrıca

məlumat açıqlamamışdır. Bundan əlavə, ölkə qanunvericiliyində hesablar planında bu məsələ də göstərilmədiyindən audit şirkətinin verdiyi rəy bu məsələ nəzərə alınaraq göstərilməyib.

2.2. Kredit təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının analizi: risklər, kredit şərtləri

Bankdan kredit alan qurum, əsas borcun geri qaytarılması üzrə bank qarşısında yaranan öhdəliklərin dəyərini uçot və hesabatda etibarlı şəkildə əks etdirilməlidir. O cümlədən, kreditdən istifadə üçün faizlərin ödənilməsinə sərf edilən xərclərin ləğv edilməsi mənbələrini də doğru şəkildə seçməlidir.

Əldə olunan kreditlər üzrə bankla hesablaşmaların mühasibat uçotu planına aşağıdakı hesablar daxildir:

“Qısamüddətli bank kreditləri” hesabı

“Uzunmüddətli bank kreditləri” hesabı

“İşçilər üçün qısamüddətli bank kreditləri” hesabı

Sözügədən hesablarda uyğun qeydlər bankın çıxarışları əsasında aparılır.

Alınan kreditlər üzrə hesablaşmaların vəziyyəti barəsində məlumatlar ölkədə və xarici banklarda Azərbaycan manatı və xarici valyuta ilə həyata keçirilir

Cədvəl 24: “Qısamüddətli bank kreditləri”.

D-t K-t

D - banka olan borcun qaytarılması (hesabat dövründə)	Qi – dövrün əvvəlinə qısamüddətli kreditlər üzrə banka olan borc
	D – kreditin alınması (banka olan borcun artması)
	Qs – dövrün əvvəlinə qısamüddətli kreditlər üzrə banka olan borc

Mənbə: http://www.muhasib-az.narod.ru/qanun/telimat/yeni_hesablar_telimat.pdf.

Qısamüddətli kreditlər üzrə şirkətin bankla hesablaşmasının uçotu üçün əməliyyatlar aşağıdakı kimi göstərilir:

Cədvəl 25: “Qısamüddətli bank kreditləri” hesabı

D-t K-t

<p>“Kassa” hesabı – istifadə edilməmiş kredit qalığının geri qaytarılması (məs. əmək haqqına)</p>	<p>“Kassa” hesabı – uyğun kredit sazişlərinə əsasən nağd məbləğlərin manatla və valyuta ilə alınması (Respublika Milli Bankının təyin etdiyi kimi kreditlərin verilməsi)</p>
<p>“Valyuta hesabı” və “Banklardakı mövcud xüsusi hesablar” qısamüddətli kreditlərin verilməsi, istifadə olunmayan kreditin geri qaytarılması</p> <p>“Qısamüddətli bank kreditləri” hesabı - əvvəllər verilmiş kredit üzrə vaxtı köhnə borcların verilməsinə istiqamətlənən kreditlərin dəyəri. Qeyd 90 sayılı hesabda açılan subhesablar üzrə həyata keçirilir.</p> <p>“Ümumi mənfəət (zərər)” hesabı – xarici valyuta ilə qısamüddətli borclar üzrə müsbət məzənnə fərqləri, habelə balansın hazırlandığı tarixə borcların təkrar dəyərləndirilməsi fərqləri; banklardan və müəssisələrdən alınan kreditlərin verilməsi üzrə əməliyyatlar</p>	<p>“Hesablaşma hesabı”, “Valyuta hesabı” kreditlərin pul, vəsaitləri uçota götürülən hesablara yatırılması. Bu cür əmlak uzun müddətli icarə yolu ilə gələcək dövrlərdə kollektivin öz mülkiyyətinə keçir.</p> <p>“Banklarda mövcud xüsusi hesablar” akkreditiv qoyulmasına və çek kitabçalarının alınmasının pul vəsaitlərinin deponentləşdirilməsi.</p> <p>– Bank tərəfindən səhv olaraq ləğv olunan və ayın sonunadək bərpa edilə bilməyən məbləğlər. Qısamüddətli kreditlər üzrə banka olan bütün başqa fərqli iddialar da bu yazılış ilə ləğv edilir.</p> <p>“Qısamüddətli bank kreditləri” hesabı müəssisənin borc öhdəliklərinin qarşılınması (qısamüddətli kreditlər üzrə)</p>

Mənbə: http://www.muhasib-az.narod.ru/qanun/telimat/yeni_hesablar_telimat.pdf.

Misal. İki ay müddətinə material alınması üçün 10.000 manat kredit götürülmüşdür. Vəsaitin müəssisənin hesablaşma hesabına köçürülməsi və qısamüddətli kreditlər üçün banka olan borcun artması aşağıdakı köçürmələrlə həyata keçirilir:

D-t Bank hesablaşma hesabı 10 000 man

K-t Qısamüddətli bank kreditləri 10 000 man

Kreditin dəyəri banka geri qaytarıldıqda mühasibat uçotunda əks yazılış göstərilir.

Misal. 30.000 manat dəyərində yanacaq alınıb. Bank tərəfindən verilən kredit şirkətin cari hesabına köçürülmüşdür.

Bu əməliyyatlar aşağıdakı tərcümələr ilə mühasibat hesablarında göstərilir:

- Qısamüddətli kredit hesablaşma hesabına köçürülmüşdür –

D-t Bank hesablaşma hesabı 30 000 Azn

K-t Qısamüddətli bank kreditləri 30 000 Azn

- Malsatanların hesabnaməsi aksept olunmuşdur:

D-t Material ehtiyatları hesabı 30 000 Azn

K-t Malsatan və podratçıların uzunmüddətli kreditor borcları hesabı 30 000 Azn

- Malsatanlara olan borc ödənilməmişdir:

D-t Malsatan və podratçıların uzunmüddətli kreditor borcları hesabı 30 000 Azn

K-t Bank hesablaşma hesabı 30 000 Azn

Uzunmüddətli kredit əməliyyatları Uzunmüddətli bank kreditləri passiv hesabatında əks olunur. Bu hesabın strukturu, Qısamüddətli bank krediti hesabı ilə demək olar ki, eynidir.

Bir müəssisənin bankla uzunmüddətli kreditlər üzrə hesablaşmalarının uçotu hesabda aşağıdakı qaydada əks olunur:

Cədvəl 26: Uzunmüddətli bank kreditləri hesabı.

D-t   K-t

Cari bank hesabı, Valyuta hesabı - kreditin qaytarılması. İstifadə olunmamış kredit məbləği də eyni köçürmə ilə ödənilir.	Torpaq, bina və avadanlıq hesabı - avadanlıq almaq üçün vasitəçilərin xidmətlərinə görə ödəniş. investisiya aktivləri üçün kreditlərin alınması (kapitalda iştirak şəklində həyata keçirildikdə)
	Cari bank hesabı, Valyuta hesabı - alınan kreditlərin pul hesabına köçürülməsi.

Mənbə: http://www.muhasib-az.narod.ru/qanun/telimat/yeni_hesablar_telimat.pdf.

Alınan uzunmüddətli kreditlərin məbləği Uzunmüddətli bank kreditləri hesabının kreditinə yazılır və nağd və ya hesablaşma uçotunun aparıldığı hesabların debetinə yazılır.

Banka borcun uzunmüddətli kreditlər üzrə ödənişi Uzunmüddətli bank kreditləri hesabının debeti və Cari bank hesabı, Valyuta hesabı və hesablarının krediti üzrə əks olunur. Xüsusi bank hesabları.

Misal üçün. Əsas vəsaitlərin alınması üçün şirkət bankdan iki il müddətinə 86.000 manat məbləğində uzunmüddətli kredit almışdır.

Borcu ödəməyin iki yolu var. I üsula əsasən, borc müqavilənin bitməsindən sonra bir dəfə ödənilir, bu halda mühasibat sistemində aşağıdakı köçürmə aparılır:

D-t Bank hesablaşma hesabı 86 000 Azn

K-t Uzunmüddətli bank kreditləri 86 000 Azn

Kredit geri qaytarılan zaman əks yazılış hazırlanır.

II üsula əsasən, uzunmüddətli krediti müqavilənin bütün müddəti ərzində bərabər hissələrlə (məsələn, rübdə bir dəfə) ödəmək olar. Bu cür hallarda, rüblük olaraq maliyyə hesabatlarında aşağıdakı qeydlər aparılır:

D-t Uzunmüddətli bank kreditləri 21 500 Azn

K-t Bank hesablaşma hesabı 21 500 Azn

Müəssisə işçiləri tərəfindən alınan bank kreditlərinin hərəkəti barədə məlumatları əks etdirmək üçün "İşçilər üçün qısamüddətli bank kreditləri" hesabı vahid hesablar planında verilir. Bu hesab balansla əlaqəli passivdir və aşağıdakı quruluşa malikdir:

Cədvəl 27: İşçilər üçün qısamüddətli bank kreditləri hesabı.

D-t K-t

D – hesabat dövründə ödənilən borcun dəyəri (kreditlərin geri ödənməsi)	Qi – İşçilərə üçün verilən kreditlər üzrə müəssisənin dövrün əvvəlinə banka olan borc
	D – kreditin alınması (bank qarşısında olan borcun çoxalması)
	Qs – İşçilərə verilən kreditlər üzrə müəssisənin dövrün axırına banka olan borc

Mənbə: http://www.muhasib-az.narod.ru/qanun/telimat/yeni_hesablar_telimat.pdf.

Kreditlərin müəssisənin cari hesabına köçürülməsi cari hesabdən çıxarış əsasında hesabın kreditinə və Bankdakı cari hesab hesabının debetinə yazılır. Şirkət mühasibi sifarişləri ödədikdə köçürmə aparılır:

D-t Sair əməliyyatlar üzrə İşçi heyətilə hesablaşmalar subhesabı

K-t Qısamüddətli borclar hesabı.

İşçilər tərəfindən ödənilən məbləğlər Digər əməliyyatlar üçün kadrlarla hesablaşmalar subhesabına köçürülür və İlkin istehsalatla məşğul olan kadrlar üçün xərclər hesabı (borclar əmək haqqından çıxıldıqda) və ya Nağd pul hesabına yazılır.

Beynəlxalq standartlara görə borclara və kreditlərə görə məsrəflər özlüyündə əməliyyat xərcləri hesab olunur və müəssisələrin işinin maliyyə nəticələrinə aid edilir. İstisnaya alınmış inventar, iş və xidmətlərin dəyərinin əvvəlcədən ödənilməyi hallarda yol verilir. Bu hallarda kreditə və borclara xidmətin dəyəri alacaqların artması ilə əlaqələndirilir. Dəyərlər daxil edildikdə, kreditə və borclara xidmətin dəyəri əməliyyat xərclərinə daxil edilir.

Misal:10.03.2020-ci ildə 24 000 Azn. dəyərində (habelə ƏDV ilə) material alınmışdır.

15 mart 2020-ci il tarixində borcalan material almaq üçün bankdan 2 ay müddətinə 24% -lə 120.000 manat məbləğində kredit almışdır. Elə həmin gün göndəriciyə 24 min manat (ƏDV daxil olmaqla - 4 min manat) köçürülmüşdür.

20.03.2020-ci il tarixdə tədarükçüə 96.000 manat (ƏDV daxil olmaqla - 16.000 manat) köçürülmüşdür.

Mühasibat qeydlərində aşağıdakı qeydlər aparılmışdır:

10.03.2020.

Təchizatçılardan alınan materiallar -

D-t Maddi qaynaqlar 20.000 Azn

D-t "Vergi borcları" 4.000 Azn

K-t Təchizatçılara və podratçılara qısamüddətli borclar 24.000 Azn

2. 15.03.2020.

a) Material almaq üçün qısamüddətli bank kreditləri cari hesaba köçürülmüşdür:

D-t Bank hesablaşma hesabları 120 000 Azn

K-t Qısamüddətli bank kreditləri 120 000 Azn

b) Ödənilmiş daxilolmalar üçün təchizatçılara borclar:

D-t Təchizatçılara və podratçılara qısamüddətli borclar 24.000 Azn

K-t Hesablaşma bank hesabları 24.000 Azn

c) Alınan materiallara ƏDV:

D-t Alıcılardan və müştərilərdən alınacaq borclar 4.000 Azn

51 Vergi borcunu 4.000 Azn təyin edin

3.20.03.2015.

Materiallar üçün əvvəlcədən ödəmə:

D-t Təchizatçılara və podratçılara qısamüddətli borclar 96.000 Azn

K-t Hesablaşma bank hesabları 96.000 Azn

4. 31.03.2015.

a) təchizatçılardan alınan materiallar -

D-t Material ehtiyatları 80.000 Azn

D-t Vergi borcları 16.000 Azn

K-t Təchizatçılara və podratçılara qısamüddətli borclar 96.000 Azn

b) Satın alınan materiallardan ƏDV tutuldu:

D-t No. 16.000 Azn hesabına

K-t No. olsun 16.000 Azn hesabına

5. Mart ayında kreditdən istifadəyə görə hesablanılan faizlər materialların maya dəyərində aid edilmişdir $(96\ 000\ \text{man} \times \frac{24\ \% \times 11\ \text{gun}}{365\ \text{gun}})$

D-t № li hesab 6943 Azn

K-t № li hesab 6943 Azn

6. 31.03.2015-ci ildə.

Kreditlərdən istifadəyə görə faizlər əməliyyat xərclərinin tərkibinə daxil edilmişdir $(120\ 000\ \text{man} \times \frac{24\ \% \times 11\ \text{gun}}{365\ \text{gun}})$

D-t Ümumi mənfəət (zərər) 13 425 Azn

K-t Qısamüddətli bank kreditləri 13 424 Azn

7. Mart ayına görə faizlər ödənilmişdir (6943 Azn + 13413 Azn).

D-t Qısamüddətli bank kreditləri 20 357 Azn

K-t Bank hesablaşma hesabları 20 357 Azn

8. 30.04.2015-ci ildə.

Aprel ayına görə faizlər hesablanmışdır $(120\ 000\ \text{Azn.} \times 24\ \% \times 30\ \text{gün} : 365\ \text{gün}) -$

D-t Ümumi mənfəət (zərər) 23 682 Azn

K-t Qısamüddətli bank kreditləri 23 682 Azn

9. Aprel ayına görə faizlər hesablanmışdır –

D-t Qısamüddətli bank kreditləri 23 628 Azn

K-t Bank hesablaşma hesabı 23 682 Azn

10. 14.05.2007-ci ildə.

May ayına görə faiz hesablanmışdır (120 000 Azn. x 24 % : 365 gün) –

D-t Ümumi mənfəət (zərər) 11 046 Azn

K-t Qısamüddətli bank kreditləri 11 046 Azn

11. May ayına görə faizlər və borc məbləği köçürülmüşdür.

(120 000 Azn + 11 046 Azn):

D-t Qısamüddətli bank kreditləri 131046 Azn

K-t Bank hesablaşma hesabı 131046 Azn

Kreditlərə və borclara xidmət xərcləri vergi qanunvericiliyinə əsasən əməliyyat olmayan xərclər kimi təsnif edilir. Satın alınan işçi qüvvəsinin dəyərində daxil olan xərclər tənzimləyə bilər. Mənfəət vergilərinin hesablanması üçün cari Respublikanın Vergi Məcəlləsi kreditlər və borclar üzrə xərclərin uçotunda bəzi məhdudiyyətlər qoyur.

Kredit sahəsinin kredit təhlükəsi fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən yığılır (Əlavə 10).

Maliyyə meyarlarının hesablanma üsulu:

1.Kredit portfel təhlükə səviyyəsinin kəmiyyət dəyəri

$$K1 = \sum(\text{borc qalığı}_i - \text{risk faizi } i) \times 100\%$$

Kredit portfelinin ssuda sahəsinin ümumi qiyməti

burada i – i –keyfiyyət sinfidir.

K1 göstərici dərəcəsi yeni dövrdə tələblərin sərtləşməsi və ya yumşalması ilə əvəzlənə bilən keçən il üçün hesabat zamanının göstəricisi sayəsində müəyyən olunur. Məsələn, nəzarətdə - 6%, standart –2%-ə qədər, qeyri-standart – 25%, riskli – 50%, etibarsız – 100%.

2.Bankın kredit təhlükəsindən müdafiə səviyyəsinin xarakteristikası.

Ssudalar üzrə zərərlərin əvəzlənməsindən ötrü silinmiş dəyərlər

$$K2 = \text{-----} \times 100\% ;$$

Kredit portfelinin ssuda seqmentinin ümumi dəyəri

Müddəti bitmiş ssudalar

$$K3 = \frac{\text{Müddəti bitmiş ssudalar}}{\text{Kredit portfelinin ssuda seqmentinin ümumi məbləği}} \times 100\%;$$

Kredit portfelinin ssuda seqmentinin ümumi məbləği

Ssudalar üzrə mümkün itkilərdən ötrü ehtiyat

$$K4 = \frac{\text{Ssudalar üzrə mümkün itkilərdən ötrü ehtiyat}}{\text{Kredit portfelinin ssuda seqmentinin ümumi məbləği}} \times 100\%.$$

Kredit portfelinin ssuda seqmentinin ümumi məbləği

K2, K3, K4 göstəriciləri onların dinamikasına dayanaraq təhlil olunur.

3. Kredit portfelinin ssuda seqmenti qazancının kəmiyyət məbləği.

Faizlər, — Faizlər,

Ssudalar üzrə alınan ssudalar üzrə ödənilən

$$K5 = \frac{\text{Faizlər, — Faizlər,}}{\text{Kredit portfelinin ssuda seqmentinin ümumi dəyəri}} \times 100\%$$

Kredit portfelinin ssuda seqmentinin ümumi dəyəri

K5 bərabərliyi bankın gərəkli qədərdə faiz fərqiindən az olmamalıdır.

Kredit portfelinin ssuda seqmentinin pula dönmə bacarığının kəmiyyət məbləği.

Ssuda seqmenti

$$K6 = \frac{\text{Ssuda seqmenti}}{\text{Depozit bazası}} \times 100\%.$$

Depozit bazası

K6 bərabərliyi vahidə meyl etməlidir.

Nəhəng kredit təhlükələrinin — Hesablama

Məcmu həcmi ehtiyat

$$K7 = \frac{\text{Nəhəng kredit təhlükələrinin — Hesablama}}{\text{Bankın kapitalı}} \times 100\%$$

Bankın kapitalı

Tövsiyyə edilən səviyyə K7 –800% -ə kimi.

İnsayderlərdən kredit tələbinin

Məcmu dəyəri

$$K8 = \frac{\text{İnsayderlərdən kredit tələbinin}}{\text{Bankın kapitalı}} \times 100\%$$

Bankın kapitalı

Tövsiyyə edilən səviyyə K8 - 10% -ə kimi hüquqi şəxslər üçün

3%-ə kimi fiziki şəxslər üçün

Cədvəl 29: Yerləşdirilmiş depozitlər seqmenti və Banklararası kredit risklərinin idarə olunması

İdarəetmə mərhələsi	Tərkib
Riskin eyniləşdirilməsi	Tərəfin maddi vəziyyətinin pisləşməsi Tərəf bankın artan iş riski Seqment şaxələndirilməsinin azalması Bankın rəqabət qabiliyyətinin azalması BAK-ın problemlı paylarında artım BAK bazarındakı vəziyyətin pisləşməsi (faiz dərəcələrinin böyüməsi, rəqabətin artması) Bankın müxbir hesabında səhv vəziyyət
Riskin dəyərləndirilməsi	Bankın metoduna görə yerləşdirilmiş əmanətlərin və BAK-ın keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi BAK müqavilələri üzrə iş risklərinin qiymətləndirilməsi BAK-ın təklifinin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi Vaxtı keçmiş BAK səhmlərinin dəyişdirilməsi və genişləndirilmiş müqavilələr İşləməyən BAK paylarının dinamikası
Riskin monitorinqi	BAK bazarında qiymətlərin monitorinqi BAK limitlərinə uyğunluğun izlənməsi və yenidən təsdiqlənməsi Tərəf bankın maliyyə vəziyyətinin izlənməsi Problemlı BAK-nin monitorinqi BAK bazarında təşkilat və fəaliyyət prinsiplərindəki dəyişikliklər BAK-ların sərbəst buraxılmasına dair qərarların hazırlanması və dəyişdirilməsi BAK-ın ləğvi qaydalarının AR Mərkəzi Bankının təlimatlarına uyğun olaraq hazırlanması

Mənbə : <http://www.ia-az.net/upload/file/KI%20Telimat.pdf>.

Maliyyə vəziyyəti və borclu tərəfindən borc xidmətinin qiymətləndirilmə 1 göstəriciləri əsasında :

Cədvəl 30: BAK-nın keyfiyyətinin müəyyən olunması.

Maliyyə vəziyyəti	Borc xidməti					
	Yaxşı		Orta		Pis	
Yaxşı	Birinci	keyfiyyət qrupu	İkinci	keyfiyyət qrupu	Üçüncü	keyfiyyət qrupu
Orta	İkinci keyfiyyət qrupu		Üçüncü	keyfiyyət qrupu	Dördüncü	keyfiyyət qrupu
Pis	Üçüncü	keyfiyyət qrupu	Dördüncü	keyfiyyət qrupu	Beşinci	keyfiyyət qrupu

Mənbə: <http://expert.gov.az/upload/pdf/n9.pdf>.

Cədvəl 31: Bank-borclu şəxs nüfuzunun mənfı olmasđ halında birinci mərhələdə təyin edilən BAK keyfiyyət sinfinin düzəlişı.

Keyfiyyət sinfi	Bank-borclunun mənfı nüfuzu
Birinci	Üçüncü keyfiyyət qrupu
İkinci	Dördüncü keyfiyyət qrupu
Üçüncü	Beşinci keyfiyyət qrupu
Dördüncü	Beşinci keyfiyyət qrupu
Beşinci	Beşinci keyfiyyət qrupu

Mənbə: <http://expert.gov.az/upload/pdf/n9.pdf>.

Seqmentli analiz hədəflərindən ötrü aşağıda sadalanan meyarlar işlədilir:

- Orta ölçülmüş faiz tarif dərəcəsi;
- Orta ölçülmüş faiz dərəcəsi
- Verilmiş kreditlərin dəyəri.

Uçot veksellərinin dəyərləndirilməsi vaxtı zamanı aşağıda sadalanan meyarlar işlədilir:

- Uçot veksellərinin toplamı (məbləği)
- Borcun məqsədi və ölçüsü - tədarükçünün pul axınının sürətləndirilməsi, dövriyyə kapitalının doldurulması (kredit limitlərinin müəyyənləşdirilməsi, aylıq yük limitlərinin müəyyənləşdirilməsi, fərdi əməliyyatlar üçün limitlərin müəyyənləşdirilməsi);
- Uçot veksellərinin valyutası
- Borcalanın inkişaf perspektivləri (sabit böyümə perspektivli bir təchizatçı ilə faktoring müqaviləsinin bağlanması);
- Təhlükəsizlik keyfiyyəti;
- Tədarükçünün maliyyə vəziyyəti

Cədvəl 35: Faktoring borcunun ilkin keyfiyyət meyarları.

Faktoring borcunun ilkin keyfiyyət qrupu	Tədarükçü üçün reqress hüququ ilə müqavilə
1	1
2	1
3	2
4	2
5	3

Mənbə: <http://www.factoringpro.ru/docs/podlesnova.doc>.

Cədvəl 36: Verilmiş zəmanətə müvafiq olaraq benefissanta ödəmə üzrə tələblər seqmentinin idarə olunması.

Mərhələlər	Tərkib
Riskin eyniləşdirilməsi	Əsas müştərinin maliyyə vəziyyətinin pisləşməsi Zəmanətli ticarət üçün iş riskini müəyyənləşdirmək Sənaye, valyuta və inzibati risklər Məhsul zəmanətlərinə görə rəqabət qabiliyyətinin azalması Müqavilənin şərtlərinin pozulması
Riskin qiymətləndirilməsi	İzləmə ödənişlərə zəmanət verir Direktorun borc qabiliyyətinə nəzarət Zəmanətlərin verilməsi üçün limitlərin müəyyənləşdirilməsi Verilmiş zəmanətlər üçün ödənişlərin ləğvi üçün bir prosedur hazırlayın

Mənbə: https://gaap.ru/articles/Nekotorye_aspekty_prakticheskoy_realizatsii_usloviy_ban_kovskikh_garantiy_pri_vneshnetorgovykh_svyazyakh_s_inostrannymi_kompaniyami/.

Cədvəl 37: Kredit portfeli çərçivəsində lizinq-alan üzrə tələblər seqmentinin idarə olunması.

Mərhələ	Tərkib
Riskin eyniləşdirilməsi	Lizinq-alanın maliyyə vəziyyətinin pisləşməsi
	Maliyyə lizinqi sxemlərinin risk faktorlarının müəyyənləşdirilməsi Lizinq-alanın rəqabət mövqeyinin pisləşməsi Lizinq-alanın məhsul və xidmətlərinə ehtiyacın və qiymətin azalması
Riskin qiymətləndirilməsi	Seqmentin saxələndirilməsi İcarəyə götürülmüş avadanlıqların rəqabət qabiliyyətini qiymətləndirin Kirayəçinin kredit qabiliyyətinin dəyərləndirilməsi Lizinq əməliyyatları üçün təminatın keyfiyyətinin dəyərləndirilməsi Vaxtı keçmiş borc payı
Risk monitorinqi	İcarəçinin kredit qabiliyyətinə nəzarət İş risklərini izləmək Müqavilə şərtlərinə uyğunluğun izlənməsi Limitlərin inkişafı və onlara riayət olunmasına nəzarət

Mənbə: <http://window.edu.ru/resource/291/68291/files/Evseychev3-1.pdf>.

Müasir dövrdə bütün kommersiya bankları problemlə kreditlərlə işi asanlaşdırmaq üçün xüsusi bir “Problemlə kreditlər” şöbəsi yaradaraq kreditin qaytarılması problemini həll etməyə çalışırlar. Mütəxəssislər problemlə kreditlərlə mübarizə üçün bir neçə yol da təklif edirlər. Bunlardan biri də əhalinin gəlirlərini artırmaqdır. Əks təqdirdə, az gəlirli və ya kasıb vətəndaşlar krediti ödəyə bilməyəcəklər. Digər həll yolu faiz dərəcələrini aşağı salmaqdır. Bank faizləri, real bank sektoru tərəfindən təyin olunan bank faiz dərəcələri deyil. (Əlavə)

III FƏSİL. KREDİT TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ HESABATLARININ KEYFİYYƏTİNİN ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Mövcud qanunvericilik bazası və təkmilləşdirilməsi.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən kredit təşkilatlarında Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən mühasibat uçotunun etibarlı və şəffaf olunması qanunvericiliklə öz səlahiyyətləri daxilində müvafiq icra hakimiyyəti orqanlar tərəfindən həyata keçirir. Öz növbəsində, Hökumət bu sahədə həyata keçirdiyi öz səlahiyyətləri daxilində, bəziləri tətbiqi üçün vahid dövlət siyasətinə uyğun olaraq kredit təşkilatlarının fəaliyyətinin müvafiq normativ hüquqi aktları ilə tənzimləyir.

Hazırda, maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları əsasında qanunvericilik aktlarını kredit təşkilatlarının fəaliyyətinin tənzimləyən qanunvericilik bazasını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanları və Sərəncamları ilə müvafiq İcra Hakimiyyəti orqanlarının hazırladığı qanunvericilik layihələrin təsdiq olunması;
2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarları ilə müvafiq İcra Hakimiyyəti orqanlarının hazırladığı qanunvericilik layihələrin təsdiq olunması;
3. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi və bu sahədə digər səlahiyyətli qurumlar tərəfindən hazırlanmış və təsdiq olunmuş müvafiq qaydalar, təlimatlar, şərtlər və göstəriş məktubları;
4. Kredit təşkilatının hazırladığı və qəbul etdiyi uçot siyasətinin həyat keçirilməsi üzrə normativ sənədlər.

Burada, sözügedən qruplar üzrə aşağıdakı normativ hüquqi aktları göstərmək olar:

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 yanvar 2004-cü il tarixli Fərmanı ilə imzalanmış “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 Dekabr 2004-cü il tarixli Fərmanı ilə imzalanmış “Mərkəzi Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;

- AR Prezidentinin 29 iyun 2004-cü il tarixli Fərmanı ilə təsdiqlənmiş “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
- AR Nazirlər Kabinetinin 27 avqust 2004-cü il tarixli 18 nömrəli Qərarları ilə qəbul olunmuş “Müəssisə və təşkilatların, habelə sahibkarlıqla məşğul olan fiziki şəxslərin fəaliyyət keyfiyyətlərinə müvafiq olaraq ciddi hesabat blanklarının hazırlanması və tətbiqi Qaydaları»nın qəbul olunması barədə”
- AR Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının Q-17 nomrəli 16 iyul 2013-cu il tarixli Qərarı ilə uçot qaydaları “Aktivlərin və öhdəliklərin inventarizasiyası Qaydaları” qəbul olunmuşdur.
- AR Nazirliyinin Kollegiyasının 18 yanvar 2016-cı il tarixli Q-02 nömrəli Qərarı ilə “Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına müvafiq olaraq memorial order şəkli əsasında sintetik uçotun gerçəkləşməsi Qaydası” qəbul olunmuşdur.
- Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı İdarə Heyətinin müvafiq 9 noyabr 1996-cı il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Kreditlərin təsnifləşdirilməsi Qaydaları №-li 2/1”;
- Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı İdarə Heyətinin 2001-2006- cı il tarixli qərarlar və protokolları ilə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Bank Sistemində Mühasibat uçotunun aparılmasına dair normativ qaydalar və metodoloji Göstərişlər”;
- Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının 25 dekabr 2012- cı il tarixli 32 №-li Qərarı ilə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının bank sistemi üçün Hesablar Planı və onun tətbiqinə dair Metodiki Göstərişlər”.

Yuxarıda qəd eydiyimiz kimi, sözügedən qanunvericilik aktlarının Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları əsasında hazırlanmasını nəzərə alaraq, həmin aktlara müvafiq dəyişikliklərin olunması və ya bu sahə üzrə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi qüvvədə olan standartlara köklü düzəlişləri, standartların tətbiqi müddətlərinin dayandırılması və yeni standartlarla əvəz olunması hesabına mümkündür.

Bunu biz 2008-ci ildən 2020-ci illər ərzində iqtisadiyatın qlobalaşdırması nəticəsində Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları Fondu tərəfindən Mühasibat Uçotu Beynəlxalq Standartlarının təkmilləşdirilməsi və Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının hazırlanması və qəbul edilməsi ilə bağlı işlərin aparılmasında görürük.

Cədvəl 38: Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları Fondu tərəfindən qəbul edilmiş müvafiq Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları.

№	Standartın adı	Qəbul olunma tarixi
IFRS 1	Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının birinci dəfə tətbiq olunması	İyun 2003
IFRS 2	Pay alətləri əsasında ödəmə	Fevral 2004
IFRS 3	Müəssisələrin bir araya gəlməsi	Mart 2004
IFRS 5	Satışdan ötrü saxlanılmış uzunmüddətli aktivlər və dayandırılmış əməliyyatlar	Mart 2004
IFRS 6	Təbii ehtiyatların kəşfiyyatı və dəyərləndirilməsi	Dekabr 2004
IFRS 7	Maliyyə alətləri: İnformasiyanın təqdim olunması	Avqust 2005
IFRS 8	Əməliyyat seqmentləri	Noyabr 2006
IFRS 9	Maliyyə alətləri	Noyabr 2009
IFRS 10	Birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları	May 2011
IFRS 11	Birlikdə razılaşmalar	May 2011
IFRS 12	Başqa müəssisələrdə iştirak paylarının təqdim olunması	May 2011
IFRS 13	Ədalətli Dəyərin Ölçülməsi	May 2011
IFRS 14	Gecikdirilmiş tarif düzəlişləri üzrə hesablar	Yanvar 2014
IFRS 15	Müştərilərlə müqavilələr üzrə qazanclar	May 2014
IFRS 16	İcarələr	Yanvar 2016
IFRS 17	Sığorta müqavilələri	May 2017

* Cədvəl müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Göründüyü kimi, kredit təşkilatlarının fəaliyyətini tənzimləyən qüvvədə olan qanunvericik aktlarında son on il ərzində Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları Fondu tərəfindən əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirilmiş Mühasibat Uçotu Beynəlxalq Standartlarının və yeni qəbul edilmiş Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının müddəaların öz əksini tapmadığından Mərkəzi bank tərəfindən təsdiq olunmuş bəzi normativ hüquqi aktların bu standartlara uyğunlaşdırılmasına zərurət yaranmışdır.

Burada, xüsusən kredit təşkilatlarının fəaliyyətini əks etdirən Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının tələblərinə cavab verməklə Mühasibat Uçotunun Hesablar Planına və maliyyə hesabatlarının ayrılmaz komponenti hesab olunan izahedici qeydlərin hazırlanmasına fikir vermək lazımdır.

Qanunvericiliklə belə bir tələbin olmaması hətta dünyada tanınmış auditorlar tərəfindən Beynəlxalq Audit Standartlarının tələblərinə tam cavab vermədən keyfiyyətsiz və ya maliyyə hesabatlarının keyfiyyət xüsusiyyətlərini əks etdirməməklə, aparılmasına səbəb ola bilər.

Göründüyü kimi, BMHS-nin məqsədi kredit təşkilatda maliyyə sabitliyi və şəffaflığını təmin etməklə, bu təşkilata investisiya qoymaq və ya almaq istədikləri üçün həmin təşkilatda nə baş verdiyi haqqda dürüst məlumatı əldə edən istifadəçiyə lazımi maliyyə qərarlarının verilməsinə imkan yaradır.

Burada, kredit təşkilatının fəaliyyətinə nəzarət sistemində bazar infrastrukturunun bir elementi kimi audit nəzarəti xüsusi yer tutur. Hal-hazırda kredit təşkilatının qanuni olaraq hesabatlarını yoxlamaq məcburiyyətindədirlər, bu məlumatlar kredit təşkilatının, mövcud və ya potensial müştərilərlə, qarşı tərəflərlə, investorlarla əməkdaşlığa başlamaq və ya davam etdirmək barədə qərar qəbul etmək üçün əsasdır.

Xarici kredit təşkilatının təftişi, bir kredit təşkilatının maliyyə hesabatlarının müstəqil bir müayinəsi olaraq, ilk növbədə səhmdarlarının mənafeyi baxımından həyata keçirilir. Bununla birlikdə, sözdə agentlərin çevrəsini yalnız kredit təşkilatının səhmdarları ilə məhdudlaşdırmaq tamamilə doğru deyil. Kredit təşkilatının işinin spesifikliyi borc kapitalının geniş cəlb edilməsi olduğundan,

bizim fikrimizcə, audit xidmətlərinə tələb kredit təşkilatının həm real, həm də potensial səhmdarları və kreditorları tərəfindən formalaşır. Hər şeydən əvvəl, kredit təşkilatının fəaliyyətinin nəticələri haqqında məlumat, sözdə tərəfdaş qruplarının bir hissəsi olan istifadəçilər üçün maraqlıdır, yəni birbaşa kredit təşkilatının maliyyə fəaliyyətində iştirak edir, bu fəaliyyətlərə töhfə verir və maraqlarına əsaslanaraq alınan məlumatları analiz edir. Hesabat maraqlı tərəfləri olan bir çox hədəf qrupu üçün

- Həqiqi və potensial müştərilər, tərəflər, səhmdarlar ;
- Kredit təşkilatının effektivliyi son maliyyə nəticələrində ;
- Mənfəət və zərər, gəlir və xərclərdə ifadə olunur.

Eyni zamanda, kredit təşkilatının etibarlılığı kimi bir kateqoriyanın əhəmiyyəti qiymətləndirilmir, bununla yanaşı kredit təşkilatının likvidliyi və kapital adekvatlığı həm kredit təşkilatının menecerlərinin, həm də kredit təşkilatının nəzarəti orqanlarının daimi mənafeələrinə aiddir. Beləliklə, kredit təşkilatının fəaliyyətinin maliyyə nəticələri kredit təşkilatının fəaliyyətinin səmərəliliyini ifadə edir və bu səbəbdən məcburi yoxlama obyektinə çevrilir. Həm kredit təşkilatının etibarlılığı, həm də kredit təşkilatının likvidliyi və kapital adekvatlığı həm kredit təşkilatının rəhbərlərinin, həm də kredit təşkilatının orqanlarının daimi mənafeləri sahəsindədir.

Beləliklə, kredit təşkilatının fəaliyyətinin maliyyə nəticələri kredit təşkilatının fəaliyyətinin effektivliyini ifadə edir və bu səbəbdən məcburi yoxlama obyektinə çevrilir. Kredit təşkilatının fəaliyyətinin maliyyə nəticələri bir sıra xarici və daxili amillərin əksidir və bu səbəbdən iqtisadi göstəricilər sistemindən istifadə etməklə öyrənilməlidir. Kredit təşkilatının fəaliyyəti və dolayısı ilə kredit təşkilatlarının mühasibat və hesabat tələbləri digər kommertiya şirkətləri üçün tələblərdən fərqlənir.

Beləliklə, yalnız Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına uyğun olaraq hazırlanmış və qəbul olunmuş müvafiq qanunvericilik aktı bu standartlarda ehtiva edən tələblərinin tətbiqini təmin edən sənəddir.

3.2. Maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətləri

Mövcud şəraitdə kredit təşkilatının iqtisadi fəaliyyətinin iqtisadi təhlili aşağıdakılara bölünür.

- Maliyyə (xarici)
- İdarəetmə (daxili).

Maliyyə təhlili üçün ictimai hesablardakı məlumatlara əsaslanan təhlil daxildir, bu analiz növü müəssisədən kənar hesab olunur.

İqtisadi tədqiqat apararkən, o cümlədən bir kredit təşkilatının maliyyə hesabatlarını təhlil edərkən təhlilin məqsədi və vəzifələrini, təhlil obyektini və ya obyektlərini müəyyənləşdirmək vacibdir. Hər bir təhlil obyektinin köməyi ilə araşdırılacaq göstəricilər sistemi təhlilin ardıcılığı, tezliyi, təhlil olunan obyektlərin tədqiqi metodları, məlumat mənbələri, tədqiqatın təşkili üçün təlimatlar və s. seçilir.

Maliyyə təhlilinin mövzusu, müəssisənin maliyyə və iqtisadi sferasında ortaya çıxan iqtisadi hadisələrin və proseslərin səbəb-nəticə əlaqəsidir.

Kredit təşkilatının maliyyə hesabatlarının analitik araşdırmaları müəyyən məqsədlərə, təhlilin məqsədlərinə çatmağa tabe olan tədqiqat metodlarına və metodlarına əsaslanır, seçilmiş metodlara və işlənmiş metodlara uyğun aparılır.

Analitik tədqiqat apararkən tədqiqat metodunun - yəni tədqiqat predmetinin xüsusiyyətlərinə, konkret şəraitdə istifadəsinin mümkünlüyünə və səmərəliliyinə uyğun olaraq seçilmiş fenomenlərin öyrənilməsi metodunun seçilməsi son dərəcə vacibdir.

Maliyyə hesabatlarının təhlilinə gəldikdə, metodun seçilməsi təhlil obyektinin xüsusiyyətlərini, habelə konkret şəraitdə həyata keçirilməsinin real imkanlarını nəzərə almağın zəruriliyi ilə əlaqədardır.

Kredit təşkilatının maliyyə nəticələrinin yoxlanılmasını planlaşdırma mərhələsində auditora aşağıdakılar lazımdır:

- Yoxlama predmeti olacaq gəlir və xərc növlərini müəyyənləşdirmək;
- Hər bir yoxlama obyektini üzrə uçot və nəzarətin təşkilini nəzərdən keçirmək;

- Çekin mahiyyətini müəyyənləşdirmək (uyğunluq və / və ya mahiyyət baxımından);
- Yoxlama metodu barədə qərar qəbul etmək (davamlı və ya seçmə);
- Hər bir yoxlama obyektinə ilə əlaqəli audit sübutlarının toplanması üçün metodları seçin.

Yoxlama obyektlərini təyin edərkən, fikrimizcə, kredit təşkilatının gəlirləri, xərcləri və mənfəətinin təhlilinin nəticələrindən istifadə etmək, həmçinin mənfəət üçün müəyyən edilmiş əhəmiyyətlik səviyyəsini nəzərə almaq lazımdır. Planlaşdırma mərhələsində analitik prosedurların istifadəsi kredit təşkilatının fəaliyyətində və hesabatında tipik olmayan vəziyyətləri müəyyənləşdirməyə imkan verir. Beləliklə, hesabat dövrü üçün müştəri tərəfindən hazırlanan hesabat məlumatları ilə müqayisədə istifadə olunan digər məlumatlar arasındakı əhəmiyyətli fərqlər kredit təşkilatının mühasibat və hesabatında səhv və buraxılışı göstərə bilər.

Kredit təşkilatının fəaliyyətinin maliyyə nəticələrini bir neçə mərhələdə təhlil etmək təklif olunur:

- Kredit təşkilatının mənfəətinin və mənbələrindəki dinamikanın təhlili;
- Hesabat tarixinə və dinamikada gəlir və xərclərin tərkibinin və strukturunun qiymətləndirilməsi;
- Kredit təşkilatının maliyyə nəticələrinin amil təhlili.

Kredit təşkilatının fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinin formalaşma xarakterini nəzərə alaraq, kredit təşkilatının gəlir və xərcləri potensial yoxlama obyektləri ola bilər ki, bu barədə məlumat aşağıdakı mənfəət və zərər hesabatı şəklində təqdim olunur:

Cədvəl 39: Gəlir və xərclər.

Gəlir	Xərclər
Faiz	Faiz
Komissiya	Komissiya
Digər əməliyyat otaqları	Digər əməliyyat otaqları
Ehtiyatların azaldılmasından gələn gəlir	Təminat xərcləri
Gözlənilməz	Gözlənilməz
	Gəlir vergisi

Mənbə: https://knowledge.allbest.ru/audit/2c0b65625b2ad78a5d43b89521306d26_0.html.

Auditorun peşəkar qərarına əsaslanaraq bir kredit təşkilatının maliyyə fəaliyyətini yoxlayarkən nəzarət riskini qiymətləndirmək üçün üç yanaşmadan birini istifadə etmək düzgün görünür:

1. Uyğunluq testlərini aparmaq və əldə edilmiş məlumatlara əsasən nəzarət risk dərəcəsini müəyyənləşdirmək lazımdır;

2. Gəlir mənbəyi rolunu oynayan kredit təşkilatının əməliyyatları üzərində nəzarət və ya çəkilən xərclər üçün öhdəlik qiymətləndirmək (əsas əməliyyatlar üçün nəzarət riskinin qiymətləndirilməsi). Beləliklə, müştərilərə verilən kreditlər üzrə faiz gəlirləri yoxlanarkən, müştərilərlə kredit əməliyyatlarının yoxlanılması zamanı auditor tərəfindən aparılan nəzarətin etibarlılığının qiymətləndirilməsinin nəticələrindən istifadə edilməlidir.

3. Uyğunluq yoxlanmadan nəzarət riskini yüksək kimi təsnif etməli və bu nəzarət riski dəyərini nəzərə alaraq maddi test üçün nümunə hesablamalı. Bir sıra hallarda (məsələn, faiz xərclərinin yoxlanılması zamanı) həm uyğunluq, həm də mahiyyəti üzrə testlər eyni vaxtda həyata keçirilə bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, nəzarət riskinin məqbul dərəcədə aşağı olduğu təqdirdə, auditor əsas yoxlamadan imtina edə və tamamilə müştərinin daxili nəzarət sisteminin effektivliyinə etibar edə bilər.

Maddi yoxlama mühasibat hesablarının balansının və ya dövryyəsinin reallığının aşağıdakı meyarlara uyğun təsdiqini almaq üçün aparılır: tamlıq,

dəqiqlik, hesabat dövrünün məhdudluğu, qiymətləndirmə, mövcudluq və s. analitik prosedurlar.

Cədvəl 40: Kredit təşkilatının gəlir və xərcləri yoxlanarkən istifadə olunan nəzarət riskinin müəyyənləşdirilməsi metodları və audit prosedurları.

Gəlir / xərc növü	Nəzarət riskini müəyyənləşdirmə metodu	Audit prosedurları
Faiz gəliri (xərc)	Əsas əməliyyatlara görə	Analitik prosedurlar
Rüsum və komissiya gəliri (xərc)	Əsas əməliyyatlara görə	Analitik prosedurlar
kredit təşkilatının digər gəlirləri (xərcləri)	Test yoxlamaları	Ətraflı balans (dövriyyə) testləri
Digər əməliyyat gəlirləri (xərclər)	Test yoxlamaları	Ətraflı balans (dövriyyə) testləri
Ehtiyatlara töhfələr	Əsas əməliyyatlara görə	Analitik prosedurlar
Gözlənilməz gəlir (xərclər)	Test yoxlamaları	Ətraflı balans (dövriyyə) testləri
Gəlir vergisi	Test yoxlamaları	Ətraflı balans (dövriyyə) testləri

Mənbə: https://knowledge.allbest.ru/audit/2c0b65625b2ad78a5d43b89521306d26_0.html.

Cədvəl 42, nəzarət riskini müəyyənləşdirmə metodlarını və müxtəlif gəlir və xərclərlə əlaqəli istifadə edilən audit prosedurlarının siyahısını göstərir. Diqqət yetirin ki, uyğunluğun yoxlanılması nəticələri müəyyən bir yoxlama obyektinə üçün nəzarətin yüksək etibarlılığı barədə nəticə əldə etməyə imkan verdikdə analitik prosedurları tətbiq etmək məsləhətdir. Əks təqdirdə, kredit təşkilatının hesabatlarında əhəmiyyətli səhvlər olmadığına dair kifayət qədər etibarlılıq əldə etmək üçün auditorun hesab qalığını sınaması lazımdır (Əliyev M.F. 2013: s.11-14).

Kredit təşkilatının gəlir və xərclərinin yoxlanılması nəticələrinin qiymətləndirilməsi də auditin məzmununa nəzarətçilər tərəfindən sonrakı nəzarətdədir. Beləliklə, bütün əhəmiyyətli hesabat sahələrinin yoxlanıldığını, sübutların toplanması prosesini və nəticələrini əks etdirən iş sənədlərinin tərtib edildiyini, möhkəm və təsadüfi yoxlamaların səhvlərinin düzgün qiymətləndirildiyini və hər bir obyekt üçün nəticələrin ümumiləşdirildiyini,

nəticələrin işin nəticələri ilə uyğun olub olmadığını və bunların yoxlanılması lazımdır.

Cədvəl 41: Nümunə seçmə metodları.

Element seçmə metodları	Metod tətbiqi meyarları
Statistik	
1. Təsadüfi seçim metodu	Yoxlanmış elementlər dəstinin məcburi nömrələnməsi
2. Aralıqlarla kəmiyyət seçmə üsulu	Test edilmiş populyasiyanın elementləri oxşar dəyərlərə malikdir və ya dəyər ifadəsi yoxdur
3. Aralıqlarla məsrəf seçmə üsulu	Test populyasiyasının elementləri əhəmiyyətli dərəcədə fərqli dəyərlərə malikdir
Qeyri-statistik	
1. Serial seçim üsulu	Sistematik, təkrarlanan səhvlərin yayılması
2. Əsas massiv metodu	Əsas massivin ümumi faktura məbləğinə töhfəsi ən azı 3% -dir
3. Risk altındakı əsas elementlər metodu	Səhv almaq ehtimalı digərlərindən daha çox olan elementlərə sahib olmağın əsas şərtidir
4. Təsir əsaslı elementlərin metodu	Əhəmiyyətli ziyana səbəb ola biləcək elementlərin, səhvlərin və ya pozuntuların olması
Kombinə	Maddələrin seçilməsi üçün statistik və qeyri-statistik metodları birləşdirilməsi

Mənbə: https://knowledge.allbest.ru/audit/2c0b65625b2ad78a5d43b89521306d26_0.html.

Beləliklə, tədqiqatın nəticələrindən aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

Kredit təşkilatının maliyyə nəticələri kredit təşkilatının fəaliyyətinin səmərəliliyini ifadə edir və bu səbəbdən məcburi yoxlama obyektidir. Kredit təşkilatlarının fəaliyyətinin, mühasibat və hesabatlarının xüsusiyyətləri, gəlirlərin, xərclərin və mənfəətin (zərərin) kredit təşkilatının fəaliyyətinin maliyyə göstəriciləri kimi nəzərə alınmasını əhatə edir. Bu baxımdan, bir auditin təşkili və planlaşdırılması, bir kredit təşkilatının maliyyə nəticələrinin yoxlanılması zamanı audit prosedurlarının seçilməsi və tətbiqi kimi məsələlərin araşdırılması vacibdir. Məqalədə təklif olunan bir kredit təşkilatının maliyyə nəticələrinin yoxlanılmasına yönəlmiş yanaşmalar, bir audit nümunəsinin formalaşdırılması prinsipləri və bir kredit təşkilatının maliyyə nəticələrinin yoxlanılması zamanı sübutların toplanması üçün xüsusi audit prosedurları praktik təcrübəyə əsaslanır və beynəlxalq audit standartlarına uyğundur.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Müəssisələrin maliyyə vəziyyəti, maliyyə hesabatlarında əks olunan fondlarının vəziyyətini və istifadəsini xarakterizə edir. Maliyyə hesabatlarının hazırlanmasına dair əsas tələblər aşağıdakılardır: təşkilatın əmlakı və maliyyə vəziyyəti, dəyişikliyi, habelə fəaliyyətinin maliyyə nəticələri barədə tam təsəvvür yaratmalıdır; təşkilat maliyyə hesabatlarındakı məlumatların bitərəfliyini təmin etməlidir.

Maliyyə hesabatlarının rolu ondan ibarətdir ki, maliyyə təhlili üçün əsas məlumat bazası rolunu oynayır. Maliyyə hesabatlarının bir hissəsi kimi, balans bir müəssisənin maliyyə vəziyyətini təhlil etmək və qiymətləndirmək üçün ən məlumatlı formadır.

Maliyyə hesabatlarının BMHS-yə uyğun hazırlanması düzgün tənzimlənməlidir. Bu cür qaydalar, maliyyə hesabatlarının BMHS-yə uyğun olaraq hazırlanması və təsdiqlənməsi proseduru, o cümlədən balans hesabatı və mənfəət və zərər hesabatının yenidən qruplaşdırılması və düzəlişləri, sənədləşdirilmiş peşəkar mühakimələr və bu sənədlərin daxilində saxlanması proseduru ehtiva etməlidir. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi və AR Mərkəzi Bankının qaydaları ilə AR hesabatı üçün müəyyən edilmiş müddət ərzində hesabatlar saxlanılmalıdır.

Kredit təşkilatının rəhbərliyi, mühasibat (maliyyə) hesabatlarının bu cür hesabatların hazırlanması üçün tətbiq olunan çərçivənin tələblərinə uyğun olaraq hazırlanmasına və ədalətli təqdim edilməsinə və rəhbərliyin zəruri hesab etdiyi daxili nəzarət sistemində cavabdehdir. Auditor təşkilatının məqsədi mühasibat (maliyyə) hesabatlarının saxtakarlıq, səhvlər səbəbindən əhəmiyyətli səhvlərə yol verməməsinə dair əsaslı, lakin mütləq deyil, əminlik əldə etmək və auditor təşkilatının rəyləri əks etdirən bir auditor rəyi tərtib etməkdir. Yoxlamanın xasiyyətli məhdudiyyətləri səbəbindən, mühasibat (maliyyə) hesabatlarının bəzi əhəmiyyətli səhvlərinin aşkarlanmaması üçün qaçılmaz bir risk mövcuddur, hətta audit ISA-ya uyğun olaraq düzgün planlaşdırılıb və aparılsa da. Audit təşkilatı, yoxlanılan kredit təşkilatının daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyi barədə fikir

bildirmək məqsədi ilə yox, şərtlərə uyğun audit prosedurlarını inkişaf etdirmək üçün auditlə əlaqəli daxili nəzarət sistemi haqqında bir anlayış əldə edir.

Mühasibat (maliyyə) hesabatlarını hazırlayarkən, kredit təşkilatının rəhbərliyi kredit təşkilatının davamlı fəaliyyət göstərmə qabiliyyətini qiymətləndirmək, davamlı fəaliyyətlə əlaqəli məlumatları açıqlamaq və hesabatlar tərtib etməkdən məsuldur. Audit şirkəti, yoxlanılan kredit təşkilatı rəhbərliyinin davamlı fəaliyyət fərziyyəsini istifadə etmək üçün uyğun olduğu qənaətinə gəlir və əldə edilmiş audit sübutlarına əsaslanaraq hadisələrlə və ya şərtlərlə əlaqəli əhəmiyyətli bir qeyri-müəyyənliyin olub-olmamasına qərar verir.

Bu Metodiki Təvsiyələr, bir kredit təşkilatının mühasibat (maliyyə) hesabatlarının audit tapşırığının əsas mərhələlərinin hər birində yoxlanılmasının xüsusiyyətlərini təsvir edir:

- Yoxlanılmış kredit təşkilatı və daxili nəzarət sistemi daxil olmaqla ətraf mühit barədə bir məlumat əldə etmək;
- Nəzarətlərin sınağı;
- Əsaslı yoxlama prosedurlarının həyata keçirilməsi;
- Audit tapşırığının son mərhələsində prosedurların aparılması, mühasibat (maliyyə) hesabatlarının və auditor hesabatının etibarlılığı barədə rəy formalaşdırılması.

Yoxlanılan kredit təşkilatı və onun mühiti haqqında anlayış- yoxlanılan kredit təşkilatı və daxili nəzarət sistemi daxil olmaqla ətraf mühit haqqında bir məlumat əldə etmək üçün, auditor təşkilatının aşağıdakı prosedurları yerinə yetirməsi məsləhət görülür:

- Azərbaycan kredit Bankı, vergi və digər tənzimləyici, nəzarət, nəzarət orqanlarının yoxlamalarını, habelə yoxlamaların nəticələrinə əsasən verilmiş təlimatları almaq və təhlil etmək;
- Kredit təşkilatının daxili audit xidməti tərəfindən yoxlama aktlarını qəbul etmək və təhlil etmək;
- Kredit təşkilatının daxil olduğu qrupun strukturunu və əlaqəli şəxslərin siyahısını əldə etmək və təhlil etmək;

➤ Yoxlanılan kredit təşkilatının balans hesabatını, maliyyə vəziyyəti hesabatını və maliyyə nəticələri hesabatını, mənfəət və zərər hesabatını və digər məcmu gəlirlərini təhlil etmək.

Bank sistemi hər hansı bir dövlətin, o cümlədən Azərbaycanın iqtisadiyyatının lokomotividir. Azərbaycanda maliyyə bazarı nisbətən yaxın zamanda formalaşmasına baxmayaraq, inkişafı ölkəmizin iqtisadiyyatının digər sahələrinin inkişafından xeyli qabaqdadır. Bununla birlikdə, 2008-ci il dünya iqtisadiyyatındakı böhran və 2015-ci il böhranı bu sektordakı böyüməni əhəmiyyətli dərəcədə dayandırdı. Bank sektorunda böyüməni təmin etmək üçün kommertsiya banklarının fəaliyyətində informasiya məzmunu və şəffaflıq üçün yeni tələblər meydana çıxdı ki, bu da ölkəmizin banklarını reabilitasiya proqramları həyata keçirməyə məcbur etdi, bunun məqsədi sabitliyin təmin olunmasıdır. bütün sektor. Öz növbəsində, hökumətin bazara təsir metodları gücləndi, bunların da məqsədi bank sektorunu dəstəkləmək, sərbəst işləməsi üçün əlverişli şərait yaratmaqdır.

2. Azərbaycanın bank sistemi iki pilləli sistemdən ibarətdir. Mərkəzi bank bank sisteminin əsas tənzimləyicisi və nəzarətçisidir; görünən bir əl rolunu oynayır. Ticarət banklarına və digər kredit təşkilatlarına nəzarət etmək üçün mərkəzi bank bank sektoruna nəzarət və tənzimləmə siyasətini həyata keçirir. Belə tədbirlərdən biri də kommertsiya banklarında maliyyə fəaliyyətlərinin nəticələrini təsdiqləmək (təsdiqləməmək) üçün illik bir audit aparmaqdır. Hər bank hesabat dövrünün sonuna qədər bu tələb üzrə yoxlama aparır. Audit hesabatı hər bank üçün son dərəcə vacibdir, çünki həm daxili gənələr, həm də bankın xarici istifadəçiləri (potensial investorlar, bank kreditorları və s.) onun nəticələri ilə son dərəcə maraqlanırlar. Azərbaycanın bank sektorunda audit proseduru həm Audit Palatası, həm də mərkəzi bankın qanun və qaydaları tərəfindən tənzimlənir.

3. Yoxlama apararkən həm xarici, həm də daxili tənzimləmə bazasına etibar edə bilərsiniz. Ayrıca, auditorlar milli, beynəlxalq və daxili standartlar kimi standartlara uyğun olaraq çalışmalıdırlar. Bank haqqında ilkin məlumatların əldə edilməsi üçün ilkin təhlillərə xüsusi diqqət yetirilir. Yoxlamada istifadə olunan

məlumatlar xarici və daxili təhdidlərdən maksimum dərəcədə qorunmalıdır. Bunun üçün, fikrimizcə, şirkətin informasiya təhlükəsizliyini təmin edəcək ən qabaqcıl və effektiv informasiya texnologiyalarından istifadə edilməlidir. Bundan əlavə, sistemin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün testlərin aparılmasının arzu ediləcəyini düşünürük, bunun köməyi ilə bankın informasiya texnologiyalarının güclü və zəif tərəflərini qeyd etmək olardı. İnformasiya texnologiyaları bütün bank proseslərinə maksimum dərəcədə inteqrasiya olunmalıdır. Bu, bankdakı iş proseslərinə nəzarəti xeyli asanlaşdırardı.

4. Fikrimizcə, audit bankları zamanı audit təşkilatları auditin məqsədlərinə çatmaq üçün bütün mümkün metod və yanaşmalardan istifadə etməlidirlər. Bir və ya iki metodun seçilməsi, təhrif olunmuş məlumatların əldə edilməsinə səbəb ola bilər ki, bu da bankın fəaliyyətinə dair səhv qərarlar verə bilər. 86 nizamnamə kapitalının yoxlanılmasına xüsusi diqqət yetirilir, ehtiyat fondu, onların formalaşdırılması və istifadəsi qaydası və düzgünlüyü yoxlanılır. Audit məqsədlərinə nail olmaq üçün bankın həyata keçirdiyi funksiyaların ixtisası və həcmindən asılı olaraq metodlar fərqlənməlidir. Bank tərəfindən həyata keçirilən hər bir əməliyyat növü, çeşidlərin xarakterinə və metodlarına görə fərqlənə bilər.

5. Audit şirkətləri bankın mənafeyi ilə əlaqəli olaraq yalnız maliyyə hesabatlarının yoxlanışını aparmamalı, həm də maliyyə vəziyyətini obyektiv şəkildə əks etdirməli və eyni zamanda banklara potensialdan qaçınmağa imkan verən tövsiyə xarakterli tövsiyələr verməlidirlər. qısa və orta müddətdə risklər. Maliyyə və iqtisadi təhlil metodları yoxlanarkən auditor təşkilatlarından geniş istifadə olunmağa başlandı. Sabit fəallığı təmin etmək üçün Azərbaycanda banklar fəaliyyətlərini mümkün qədər şaxələndirməli, göstərilən xidmətlər spektrini maksimum dərəcədə artırmalı, qısamüddətli və orta müddətli perspektivlərə nail olmaq üçün yüksək dərəcədə maneəvə etmə qabiliyyətinə malik olmalıdırlar. Müasir şəraitdə maneəvə qabiliyyəti bazarda olmağın vacib şərtidir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Cəfərova Ş.Ə. (2018) “Azərbaycanda mühasibat uçotunun və maliyyə hesabatının milli iqtisadiyyatın inkişafına uyğun təkmilləşdirilməsi” Bakı, “Kooperasiya”. -227 səh.
2. Rzayev Q.R (2017), Beynəlxalq mühasibat uçotu standartları və maliyyə hesabatı, Bakı, Elm, 325 səh
3. Cəfərov E.O “Maliyyə Hesabatlarının Konseptual Əsasları”, Bakı, Maliyyə və uçot, 2019.01 və 2019.02 buraxılışında
4. Cəfərov E.O “Ehtiyatlar” adlı 2 №-li mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartına uyğun olaraq maliyyə əməliyyatlarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsi xüsusiyyətləri”, Bakı, Maliyyə və uçot, 2020.01 və 2020.02 buraxılışında
5. Cəfərov E.O 16 №-li “Torpaq, tikili və avadanlıqlar” qzrə Mmühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartına uyğun olaraq maliyyə əməliyyatlarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsinə dair bəzi məsələlər”, Bakı, Maliyyə və uçot, 2020.11,12 buraxılışında

İngilis dilində

1. Core principles for effective banking supervision Basel Committee on banking supervision 2012, 412 p.
2. Hughes J.P. (2018) Mester Efficiency in banking: theory, practice and evidence Philadelphia, 348 p.
3. Hass S., Abdolmohammadi N., Burnaby M. (2016) The Americas literature review on internal auditing, Managerial Auditing Journal, 536 p.
4. Lawrence R., Daniel W., Collins W., Bruce J. (2014) Financial reporting & analysis, Upper Saddle River, 300 p.

Rus dilində

1. Гутцайт Е.М. (2019) Аудит и фармацевтика / Е. М. Гутцайт; Федеральное государство. образовательное учреждение высш. проф.

образование “Акад. бюджета и казначейства М-ва финансов Российской Федерации “. - М: VividArt, 373 стр.

2. Дмитриева И. (2013) Бухгалтерский учет и аудит: Учебное пособие для бакалавров / И. Дмитриевой. - М: Юрайт, 2013. - 306 стр.

3. Ерофеева В.А. (2013). Аудит: учеб. пособие для бакалавров / В. А. Ерофеева, В. А. Пискунов, Т. А. Битюкова; Санкт-Петербургский гос. ун-т экономистов и финансистов. - 2-е изд., Перераб. и доп. - М.: Юрайт, 2014. - 640 стр.

4. Жминко С.И. (2013) Теория аудита: Учебное пособие / С.И. Жминко, О. Швырева, М.Ф. Сафонова. - Рн / D: Phoenix. - 443 стр.

5. Камысовская С.В. (2017) Банковский финансовый учет и аудит: Учебное пособие / С.В. Камысовская, Т. Захарова, Н. Попова. - М: Форум, НИЦ ИНФРА-М. - 288 стр.

6. Кыштымова Е.А. (2017) Базовый аудит: Учебное пособие / Е.А. Кыштымова. М.: ИД ФОРУМ, НИЦ ИНФРА-М, 2013. - 224 стр.

7. Парушина Н.В. (2013) Аудит: основы аудита, технология и методика проведения аудиторских проверок: Учебное пособие / Н.В. Парушина, Е.А. Кыштымова. - М.: ИД ФОРУМ, НИЦ ИНФРА-М. 560 стр.

8. Петрова Е.Н. (2013) Экологический аудит. Теория и практика: Учебник для студентов вузов / И. Потравный, Е.Н. Петрова, А.Ю. Вега. - М: ЮНИТИДАНА. - 583 стр.

İnternet resursları

1. <http://mcgf.az/?/az/menu/20/>

2. <http://www.respublica-news.az/index.php/dig-r-x-b-rlr/dig-r-x-b-rl-r/item/11302-auditor->

3. https://gaap.ru/articles/rol_i_mesto_vnutrennego_audita_v_sisteme_upravleniy_a_bankom/

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1.

Cədvəl 2: Gəlir və zərərlərin illik hesabatı, 31 dekabr 2019-cu ilə qədər, min rublla.

1p81 105,113		Qeyd	2019	2020
BMHS7p20(b)	Faiz gəlirləri	16	111 712	86 508
BMHS7p20(b)	Faiz xərcləri	16	(18 104)	(25 108)
	Xalis faiz gəlirləri (Xalis faiz xərcləri)		93 608	61 400
BMHS7p20(e) 39p63 (AG84) BMHS7p16	Kredit və debitor borcların qiymətsizləşdirilməsi altında ehtiyat dəyişikliyi	6,7	(12 600)	74 802
	Maliyyə aktivləri ilə əməliyyatlar üzrə xərclər çıxıldıqdan sonra gəlir		(7 110)	(14 985)
	Xarici valyuta ilə əməliyyatlar üzrə xərclər çıxıldıqdan sonra gəlir		13 815	3 952
	Xarici valyutanın dəyərləndirilməsi xərcləri çıxıldıqdan sonra qalan gəlir		(5 427)	1 163
BMHS7p20(c)	Komissiya gəlirləri	17	1 329	1 353
BMHS7p20(c)	Komissiya xərcləri	17	(1 096)	(960)
1p85	Dəyər öhdəliklərinə üzrə ehtiyat dəyişməsi		(67)	(2 287)
1p85	Digər əməliyyat gəlirləri	18	30	3 116
	Xalis gəlirlər (xərclər)		82 482	127 554
1p85	İnzibati və digər əməliyyat xərcləri	19	(29 822)	(84 497)
	Əməliyyat gəlirləri (xərcləri)		52 660	43 057
	Vergiyə qədər gəlir (zərər)		52 660	43 057
1p82(e) BMHS5p33,36A	Gəlirə görə vergi üzrə xərclər	20	(14 077)	(8 981)
1p82(f)	Dövr üzrə gəlir (zərər)		38 583	34 076

Mənbə: BMHS Maliyyə hesabatı 1 yanvar - 31 dekabr 2019

Əlavə 2.

Cədvəl 3 :Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının mənfəət və ya zərər və digər məcmu gəlirlər haqqında hesabat.

	31.12.2019	31.12.2018
Faiz gəliri	33,867.00	30,996.00
Faiz xərci	(22,971.00)	(21,229.00)
Ehtimal olunan kredit zərərindən əvvəl xalis faiz gəliri	10,896.00	9,767.00
Maliyyə aktivləri üzrə ehtimal olunan kredit zərərlərinin bərpası/(tutulması)	657.00	(2,461.00)
Xalis faiz gəliri	11,553.00	7,306.00
Haqq və komisiya gəliri	2,982.00	2,938.00
Haqq və komisiya xərci	(1,078.00)	(991.00)
Xarici valyuta ilə ticarət əməliyyatları üzrə xalis gəlir	1,075.00	104.00
Xarici valyuta mübadiləsi əməliyyatları üzrə zərər, xalis	(113.00)	(353.00)

İlkin tanınmada maliyyə alətləri üzrə xalis ədalətli dəyər zərəri	(493.00)	-
Digər gəlir, xalis	94.00	1.00
Xalis qeyri-faiz gəliri	2,467.00	1,699.00
Əməliyyat gəliri	14,020.00	9,005.00
İşçi heyəti ilə bağlı xərclər	(7,034.00)	(5,488.00)
Ümumi və inzibati xərclər	(6,457.00)	(6,752.00)
Mənfəət vergisindən əvvəl mənfəət (zərər)	529.00	(3,235.00)
Mənfəət vergisi (xərçi)/gəliri	(145.00)	261.00
İl üzrə mənfəət/(zərər)	384.00	(2,974.00)
Digər məcmu gəlir	-	-
İl üzrə məcmu gəlir/(zərər)	384.00	(2,974.00)

Mənbə: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Əlavə 3.

Cədvəl 5: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının öhdəlik bölməsi.

Mənbə: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında

min AZN	31 dekabr 2019-cu il	31 Dekabr 2018-ci il
Banklardan və digər maliyyə qurumlarından cəlb olunmuş depozitlər və qalıqlar	61,150	47,110
Müştərilərin cari hesabları və depozitləri	241,623	249,246
Digər borc alınmış vəsaitlər	97,700	123,221
Subordinasiya borcları	11,871	11,830
İcarə öhdəliyi	1,059	-
Digər öhdəliklər	1,577	1,263
Cəmi öhdəliklər	414,980	432,670

müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Əlavə 4.

Cədvəl 6 :Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının kapital bölməsindən çıxarış.

min AZN	31 dekabr 2019-cu il	31 Dekabr 2018-ci il
Səhmdar kapitalı	70,004	55,003
Səm mükafatı	724	724
Binaların yenidən qiymətləndirilməsi üzrə artım	1,644	1,644
Yığılmış zərər	(31,919)	(32,303)
Cəmi kapital	40,453	25,068

Mənbə: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Əlavə 5.

Cədvəl 9: Turanbank ASC-nin audit olunmuş birbaşa metodla hazırlanmış maliyyə hesabatının pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat.

	31.12.2019	31.12.2018
Əməliyyat fəaliyyəti üzrə pul vəsaitlərinin hərəkəti		
Alınmış faizlər	35,820.00	31,471.00
Ödənilmiş faizlər	(22,610.00)	(21,053.00)
Alınmış haqq və komissiyalar	2,982.00	2,938.00
Ödənilmiş haqq və komissiyalar	(1,078.00)	(991.00)
İşçilərlə bağlı ödənilmiş xərclər	(6,953.00)	(5,390.00)
Ödənilmiş ümumi və inzibati xərclər	(4,919.00)	(5,977.00)
Xarici valyutalarla ticarət üzrə əldə olunmuş gəlir	1,075.00	104.00
Ödənilmiş Mənfəət vergisi	-	(594.00)

Əməliyyat aktivlərində və öhdəliklərində dəyişikliklərdən əvvəl əməliyyat fəaliyyətləri üzrə daxil olan pul vəsaitləri	4,317.00	508.00
<i>Xalis (artma)/azalma</i>		
Banklara verilmiş kredit və depozitlərdə xalis azalma/(artma)	22,679.00	(2,771.00)
Müştərilərə verilmiş kreditlərdə artma	(27,563.00)	(47,529.00)
Digər aktivlərdə xalis artma	(60.00)	(82.00)
<i>Xalis artma/(azalma)</i>		
Banklardan və digər maliyyə təşkilatlarından alınacaq depozit və qalıqlarda xalis artma/(azalma)	14,043.00	(9,398.00)
Müştərilərdən alınacaq cari hesab və depozitlərdə xalis (azalma)/artma	(7,762.00)	25,636.00
Digər öhdəliklərdə xalis artma	139.00	63.00
Əməliyyat fəaliyyətindən daxil olan/(istifadə edilən) xalis pul vəsaitləri	1,476.00	(34,081.00)
İnvestisiya fəaliyyətləri üzrə pul vəsaitlərinin hərəkəti		
Satış üzrə daxilolmalar çıxılmaqla, investisiya qiymətli kağızların alınması	(6,037.00)	(412.00)
Əmlak, avadanlıq və qeyri-maddi aktivlərin alınması	(2,005.00)	(713.00)
Əmlak, avadanlıq və qeyri-maddi aktivlərin silinməsi üzrə daxilolmalar	64.00	-
İnvestisiya fəaliyyətləri üzrə istifadə olunan xalis pul vəsaitləri	(7,978.00)	(1,125.00)
Digər borc alınmış vəsaitlərin əldə olunması	64,696.00	27,190.00
Digər borc alınmış vəsaitlərin ödənilməsi	(89,948.00)	(27,620.00)
İcarə öhdəliklərin əsas hissəsinin ödənilməsi	(282.00)	-
Səhmdar kapitalının buraxılması üzrə daxilolmalar	15,001.00	-
Subordinasiya borclarının əldə olunması	-	(340.00)
Maliyyə fəaliyyətləri üzrə istifadə olunan xalis pul vəsaitləri	(10,533.00)	(770.00)
Pul vəsaitlərində və onların ekvivalentlərində xalis azalma	(12,718.00)	(35,468.00)

Mənbə: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Əlavə 6.

Cədvəl 16: Yelobank ASC-nin audit olunmuş birbaşa metodla hazırlanmış pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat.

	31.12.2019	31.12.2018
Əməliyyat fəaliyyəti üzrə pul vəsaitlərinin hərəkəti		
Alınmış faizlər	37,181.00	24,293.00
Ödənilmiş faizlər	(15,866.00)	(16,424.00)
Alınmış haqq və komissiyalar		

	3,067.00	3,804.00
Ödənilmiş haqq və komissiyalar	(2,762.00)	(1,628.00)
Xarici valyutalarla ticarət üzrə əldə olunmuş gəlir	1,327.00	3,532.00
Digər gəlirlər	95.00	60.00
İşçilərlə bağlı ödənilmiş xərclər	(16,650.00)	(10,603.00)
Ödənilmiş ümumi və inzibati xərclər	(10,975.00)	(8,583.00)
Əməliyyat aktivləri üzrə (artma)/azalma		
Banklardan alınacaq vəsaitlər	28,456.00	7,731.00
Müştərilərə verilmiş kreditlər	(52,029.00)	(57,846.00)
Satış üçün saxlanılan aktivlər	2,034.00	504.00
Digər aktivlər	(1,989.00)	1,493.00
Əməliyyat öhdəliklərində artma/(azalma)		
Banklardan alınacaq əmanət və qalıqlar	(1.00)	(1.00)
Müştərilərdən alınacaq cari hesablar və əmanətlər	88,057.00	(2,396.00)
Digər öhdəliklər	(840.00)	211.00
Əməliyyat fəaliyyətindən daxil olan/(istifadə edilən) xalis pul vəsaitləri	59,105.00	(55,853.00)
İnvestisiya fəaliyyətləri üzrə pul vəsaitlərinin hərəkəti		
İnvestisiya qiymətli kağızların satışı üzrə daxilolmalar/(alınması üzrə ödənişlər), xalis	5,347.00	(11,806.00)
Əmlak, avadanlıq və qeyri-maddi aktivlər üzrə ödənişlər	(6,970.00)	(1,412.00)
İnvestisiya fəaliyyətləri üzrə istifadə olunan xalis pul vəsaitləri	(1,623.00)	(13,218.00)
Digər borc alınmış vəsaitlərin əldə olunması	13,446.00	21,389.00
Digər borc alınmış vəsaitlərin ödənilməsi	(39,075.00)	(21,218.00)
İcarə öhdəliklərin əsas hissəsinin ödənilməsi	(1,631.00)	-
Səhmdar kapitalının buraxılması üzrə daxilolmalar	-	111,000.00
Maliyyə fəaliyyətləri üzrə istifadə olunan xalis pul vəsaitləri	(27,260.00)	111,171.00
Pul vəsaitlərində və onların ekvivalentlərində xalis azalma	30,222.00	42,100.00

Mənbə: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Əlavə 7

Cədvəl 12: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının maddi və qeyri-maddi aktivlərin izahlı qeydləri

Mənbə: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında

	Binalar	Mebel və avadanlıq	Kompüter və rabitə avadanlığı	Nəqliyyat vasitələri	Digər əsas vəsaitlər	İcarə obyektinin təkmilləşdirilməsi	Qeyri-maddi aktivlər	Cəmi
31 dekabr 2018-ci il tarixinə qalıq	(1,013.00)	(2,622.00)	(3,923.00)	(616.00)	(237.00)	(2,207)	(2,447)	(13,063)
İl üzrə köhnəlmə və amortizasiya	(158.00)	(317.00)	(541.00)	(69.00)	(52.00)	(406.00)	(505.00)	(2,048.00)
Köhnəlmə və amortizasiya 1 yanvar 2018-ci il tarixinə qalıq	(855.00)	(2,319.00)	(3,421.00)	(716.00)	(186.00)	(1,806.00)	(1,956.00)	(11,259.00)
Silinmələr	-	14.00	39.00	169.00	1.00	7		

müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Əlavə 8.

Cədvəl 17: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının mənfəət və ya zərər və digər məcmu gəlirlər haqqında hesabat.

	31.12.2019	31.12.2018
Faiz gəliri	17,123.00	12,553.00
Müştərilərə vermiş kreditlər	1,746.00	2,837.00
İnvestisiya qiymətli kağızları		

	2,613.00	1,536.00
Effektiv faiz metodundan istifadə etməklə faiz gəliri	21,482.00	16,926.00
Digər faiz gəliri	12.00	54.00
Faiz xərci	21,494.00	16,980.00
Müştərilər qarşısında öhdəliklər	(6,354.00)	(5,286.00)
İcarə öhdəlikləri	(509.00)	-
Kredit və dövlət təşkilatları qarşısında öhdəliklər	(1,669.00)	(2,281.00)
Cəmi faiz xərci	(8,532.00)	(7,567.00)
Xalis faiz gəliri	12,962.00	9,413.00
Maliyyə aktivləri üzrə kredit zərərlərinin (xərci)/qaytarılması	(390.00)	5,186.00
Kredit zərərlərinin (xərcindən)/qaytarılmasından sonra xalis faiz gəliri	12,572.00	14,599.00
Haqq və komisiya gəliri	3,838.00	3,955.00
Xarici valyutalardan xalis gəlirlər/(zərərlər)	-	-
diling əməliyyatları üzrə	2,611.00	3,516.00
məzənnə fərqi	(289.00)	(220.00)
Maliyyə alətlərinin ilkin tanınmasından əmələ gələn xalis gəlirlər	250.00	-
Digər gəlirlər	1,951.00	184.00
Qeyri-faiz gəlirlər	8,361.00	7,435.00
İşçilər üzrə xərclər	(11,039.00)	(9,666.00)
Ümumi və inzibati xərclər	(4,854.00)	(7,812.00)
Köhnəlmə və amortizasiya	(4,415.00)	(2,008.00)
Kreditlə əlaqəli öhdəliklər və digər dəyərsizləşmə üzrə ehtiyatın qaytarılması	186.00	892.00
Qeyri-faiz xərcləri	(20,122.00)	(18,594.00)
Mənfəət vergisindən əvvəl mənfəət	811.00	3,440.00
Mənfəət vergisi	(377.00)	(1,326.00)
İl üzrə mənfəət	434.00	2,114.00

Mənbə: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Əlavə 9.

Cədvəl 19: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının maddi və qeyri-maddi aktivlərin izahlı qeydləri. əlavə 8

	Mebel və qurğular	Kompüter	Nəqliyyat vasitələri	Digər ƏV	İcarəyə götürülmüş aktivlərin əsaslı təmiri	İstifadə hüququ	Cəmi
Maya dəyəri							
31.12.2017	3,631	3,191	959	249	2,801	-	10,831
Əlavələr	226	409	38	16	209	-	898
Silinmələr	(81)	(103)	-	(38)	-	-	(222)
31.12.2018	3,776	3,497	997	227	3,010	-	11,507
16 saylı MBUS təsiri	-	-	-	-	-	6,243	6,243
01.01.2019	3,776	3,497	997	227	3,010	6,243	17,750
Əlavələr	305	499		17	-	296	1,117
Silinmələr	(35)	(14)		-	-	-	(49)
31.12.2019	4,046	3,982	997	244	3,010	6,539	18,818
Yığılmış köhnəlmə							
31.12.2017	(1,779)	(1,501)	(577)	(104)	(449)	-	(4,410)
Köhnəlmə xərci	(672)	(577)	(170)	(45)	(206)	-	(1,670)
Silinmələr	73	100	-	26	-	-	199
31.12.2018	(2,378)	(1,978)	(747)	(123)	(655)	-	(5,881)
Köhnəlmə xərci	(393)	(413)	(170)	(51)	(779)	(2,111)	(3,917)
Silinmələr						-	

r	34	11	-	-	-		45
31.12.2019	(2,737)	(2,380)	(917)	(174)	(1,434)	(2,111)	(9,753)

Mənbə: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Əlavə 10.

Cədvəl 23: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat.

	31.12.2019	31.12.2018
Əməliyyat fəaliyyəti üzrə pul vəsaitlərinin hərəkəti		
Alınmış faizlər	20,479.00	15,378.00
Ödənilmiş faizlər	(9,017.00)	(5,748.00)
Alınmış haqq və komissiyalar	8,551.00	7,335.00
Ödənilmiş haqq və komissiyalar	(4,033.00)	(3,609.00)
Xarici valyutalarla ticarət üzrə əldə olunmuş gəlir	2,611.00	3,327.00
Digər gəlirlər	(10,958.00)	(10,364.00)
İşçilərlə bağlı ödənilmiş xərclər	(5,013.00)	(7,923.00)
Ödənilmiş ümumi və inzibati xərclər	204.00	28.00
Əməliyyat aktivlərində və öhdəliklərində dəyişiklərdən əvvəl əməliyyat fəaliyyəti üzrə əldə edilmiş/(istifadə edilmiş) pul vəsaitlərinin hərəkəti	2,824.00	(1,576.00)
<i>Əməliyyat aktivlərində xalis (artım)/azalma</i>		
Kredit təşkilatlarından alınacaq məbləğlər	11,747.00	10,025.00
Müştərilərə verilmiş kreditlər	(15,640.00)	(42,991.00)
Digər aktivlər	(2,491.00)	(1,093.00)
<i>Əməliyyat öhdəliklərində xalis artım/(azalma)</i>		
Kredit və dövlət qarşısında öhdəliklər	9,117.00	16,600.00
Müştərilər qarşısında öhdəliklər	(28,518.00)	17,367.00
Digər öhdəliklər	(1,538.00)	3,327.00
Mənfəət vergisindən əvvəl Əməliyyat fəaliyyətindən daxil olan/(istifadə edilən) xalis	(24,499.00)	1,659.00

pul vəsaitləri		
Ödənilmiş mənfəət vergisi	(250.00)	(385.00)
Əməliyyat fəaliyyəti üzrə əldə edilmiş xalis pul vəsaitləri	(24,749.00)	1,274.00
İnvestisiya fəaliyyətləri üzrə pul vəsaitlərinin hərəkəti		
İnvestisiya qiymətli kağızların satılmasında və geri alınmasından daxilolmalar/(alınması üzrə ödənişlər), xalis	341,000.00	162,473.00
İnvestisiya qiymətli kağızların alınması	(345,298.00)	(209,810.00)
Əmlak və avadanlıqların alınması	(853.00)	(966.00)
Qeyri-maddi aktivlərin alınması	(2,250.00)	(962.00)
İnvestisiya fəaliyyətləri üzrə istifadə olunan xalis pul vəsaitləri	(7,401.00)	(49,265.00)
Ödənilmiş icarə öhdəliyi	(2,408.00)	-
Bankın səhmdarlarına ödənilmiş dividendlər	(300.00)	(928.00)
Maliyyə fəaliyyətləri üzrə istifadə olunan xalis pul vəsaitləri	(2,708.00)	(928.00)
Məzənnələrin dəyişməsinin pul vəsaitləri və pul vəsaitlərinin ekvivalentlərinə təsiri	(892.00)	(595.00)
Pul vəsaitlərində və onların ekvivalentlərində xalis azalma	(32,926.00)	(51,090.00)

Mənbə: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Əlavə 11.

Cədvəl 28: Hüquqi şəxslərin kredit portfelinin kredit seqmentinin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi.

Metodika elementi	Elementlərin tərkibi
Dəyərləndirmə obyektı	Kredit sahəsində hüquqi şəxslərə təqdim olunan kredit portfelinin seqmenti
Dəyərləndirmə subyekti	Kredit şöbəsi, daxili audit xidməti, kredit komitəsi, bankın inkişaf yönünü müəyyənləşdirən və yeni bank xidmətləri təkmilləşdirən analitik bölmə
Dövrilik	Kredit siyasətinə və bankın daxili təlimatlarına müvafiq olaraq
Dəyərləndirmə meyarları	Kredit təhlükəsi dərəcəsi, faydalıq və pula çevirmə dərəcəsi
Hüquqi şəxslərə təqdim olunan ssuda keyfiyyətinin Dəyərləndirilmə göstəriciləri	Başlıca olan borclunun maddi vəziyyəti, borc xidmətidir. Əlavə olaraq - borcun keyfiyyəti, borclunun inkişaf perspektivləri.
Keyfiyyət qrupları üzrə ssudaların təsnifatı	Keyfiyyət sinifləri tətbiqetmə dərəcəsini nizamlayaraq əsas göstəricilər qrupuna əsasən təyin olunur.

Ssuda seqmenti keyfiyyətinin maliyyə əmsalları sistemi yoluyla müəyyən edilməsi	Kredit təhlükəsinin səviyyəsi K1 - K8 əmsalları ilə təyin olunur.
Hüquqi şəxslər hissəsində kredit portfelinin ssuda seqmenti keyfiyyətinin ümumi dəyəri	Kredit portfelinin kredit seqmentinin keyfiyyəti, bu göstəricilərin qiymətləri qeydə alınmaqla seçilmiş meyarlar mövqeyindəki göstəricilər qrupuna (%) əsasən təyin olunur

Mənbə: <http://www.ia-az.net/upload/file/KI%20Telimat.pdf>.

Əlavə 12.

Cədvəl 32: Seqmentli analiz məqsədləri meyarlar.

Tarix	Ödəniş müddəti ilə						
	Bütün müddətlər üzrə	30 günə q.	31-dən 90 günə q.	91 -dən 181 g.q.	181 dən 1ilə q..	1 ildən 3 ilə q.	3 ildən yuxarı
Manatla							
Yanvar							
Aprel							
İyul							
Oktyabr							
ABŞ dolları ilə							
Yanvar							
Aprel							
İyul							
Oktyabr							
Yanvar							
Aprel							
İyul							
Oktyabr							
Avro ilə							
Yanvar							
Aprel							
İyul							
Oktyabr							

Mənbə: <http://expert.gov.az/upload/pdf/n9.pdf>.

Əlavə 13.

Cədvəl 33: Kredit portfelinin veksəl seqmentinin idarə olunması.

Mərhələ	Tərkib
Risk eyniləşdirilməsi	Emitentin və əməliyyatın digər iştirakçılarının maliyyə vəziyyətinin pisləşməsi Bir fakturanın bazar dəyərində azalma İstiqraz vəərəqlərini verən üçün sahə risklərinin meydana çıxması Bir veksəl verən tərəfindən rəqabət vəziyyətinin pisləşməsi İstiqrazlar üzrə vaxtı keçmiş borc Yenilənmiş valyuta müqavilələrinin paylanması Veksəl seqmentinin sahələri, səhmdarları, həcmi və s. Şaxələndirmə dərəcəsi Müqavilə üzrə iş risklərinin qiymətləndirilməsi Faturaların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi Kredit portfelinin faktura seqmentinin ümumi riskini qiymətləndirin
Risk monitorinqi	Valyuta izləmə vəərəqləri Veksəl seqment limitlərinin qəbulu, yoxlanması və nəzarəti Faturaların qeydiyyatı barədə qərar qəbul etmək qaydalarının hazırlanması Veksellərin digər standartlarla qeydiyyatı üçün texnologiya və sənədlərin hazırlanması Vərəqlərin uçotu üçün bank standartlarına uyğunluğun monitorinqi Faturaların çıxarılması üçün bir prosedurun hazırlanması Faturaların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi metodologiyasına uyğunluğun monitorinqi.

Mənbə: <http://expert.gov.az/upload/pdf/n9.pdf>.

Əlavə 13.

Cədvəl 34: Uçot veksellərinin keyfiyyətinin dəyərləndirilməsi.

Maliyyə vəziyyəti	Vekselin pula çevrilmə qabiliyyəti		
	Yüksək çevrilmə	Orta çevrilmə	Alçaq çevrilmə
yaxşı	1 qrup	2 qrup	3 qrup
orta	2 qrup	3 qrup	4 qrup
pis	3 qrup	4 qrup	5 qrup

Mənbə: <http://expert.gov.az/upload/pdf/n9.pdf>.

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: “Yelo Bank” ASC-nin audit olunmuş aktivlərin ardıcılıqla təqdim olunması (maliyyə vəziyyəti haqqında fraqment) (min manatla).....	21
Cədvəl 2: Gəlir və zərərlərin illik hesabatı, 31 dekabr 2019-cu ilə qədər, min rublla.....	77
Cədvəl 3: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının mənfəət və ya zərər və digər məcmu gəlirlər haqqında hesabat.....	77
Cədvəl 4: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının aktivlər bölməsindən çıxarış.....	38
Cədvəl 5: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının öhdəlik bölməsi.....	78
Cədvəl 6: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının kapital bölməsindən çıxarış.....	78
Cədvəl 7: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə qeyri-maddi və maddi aktivlərin izahlı çıxarışları.....	39
Cədvəl 8: Turanbank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının kapitalda dəyişiklər hesabatından çıxarış.....	40
Cədvəl 9: Turanbank ASC-nin audit olunmuş birbaşa metodla hazırlanmış maliyyə hesabatının pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat.....	78
Cədvəl 10: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının mənfəət və ya zərər və digər məcmu gəlirlər haqqında hesabat.....	41
Cədvəl 11: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının aktivlər bölməsindən çıxarış.....	42
Cədvəl 12: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının maddi və qeyri-maddi aktivlərin izahlı qeydləri.....	81
Cədvəl 13: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının öhdəliklər bölməsindən çıxarış.....	42
Cədvəl 14: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının kapital bölməsindən çıxarış.....	43
Cədvəl 15: Yelobank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının kapitalda dəyişiklər bölməsindən çıxarış.....	43
Cədvəl 16: Yelobank ASC-nin audit olunmuş birbaşa metodla hazırlanmış pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat.....	79
Cədvəl 17: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının mənfəət və ya zərər və digər məcmu gəlirlər haqqında hesabat.....	81

Cədvəl 18: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının aktivlər bölməsindən çıxarış.....	45
Cədvəl 19: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının maddi və qeyri-maddi aktivlərin izahlı qeydləri. əlavə 8.....	83
Cədvəl 20: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının öhdəliklər bölməsindən çıxarış.....	46
Cədvəl 21: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının kapital bölməsindən çıxarış.....	46
Cədvəl 22: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş maliyyə hesabatının kapitalda dəyişiklər hesabatından çıxarış.....	47
Cədvəl 23: Azərtürk bank ASC-nin audit olunmuş pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat.....	84
Cədvəl 24: “Qısamüddətli bank kreditləri”.....	48
Cədvəl 25: “Qısamüddətli bank kreditləri” hesabı.....	49
Cədvəl 26: Uzunmüddətli bank kreditləri hesabı.....	50
Cədvəl 27: İşçilər üçün qısamüddətli bank kreditləri hesabı.....	51
Cədvəl 28: Hüquqi şəxslərin kredit portfelinin kredit seqmentinin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi.....	85
Cədvəl 29: Yerləşdirilmiş depozitlər seqmenti və Banklararası kredit risklərinin idarə olunması.....	56
Cədvəl 30: BAK-nın keyfiyyətinin müəyyən olunması.....	56
Cədvəl 31: Bank-borclu şəxs nüfuzunun mənfi olması halında birinci mərhələdə təyin edilən BAK keyfiyyət sinfinin düzəlişi.....	57
Cədvəl 32: Seqmentli analiz məqsədləri meyarlar.....	86
Cədvəl 33: Kredit portfelinin veksəl seqmentinin idarə olunması.....	87
Cədvəl 34: Uçot veksəllərinin keyfiyyətinin dəyərləndirilməsi.....	87
Cədvəl 35: Faktoring borcunun ilkin keyfiyyət meyarları.....	57
Cədvəl 36: Verilmiş zəmanətə müvafiq olaraq benefissanta ödəmə üzrə tələblər seqmentinin idarə olunması.....	58
Cədvəl 37: Kredit portfeli çərçivəsində lizinq-alan üzrə tələblər seqmentinin idarə olunması.....	58
Cədvəl 38: Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları Fondu tərəfindən qəbul edilmiş müvafiq Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları.....	62
Cədvəl 39: Gəlir və xərclər.....	67

Cədvəl 40: Kredit təşkilatının gəlir və xərcləri yoxlanarkən istifadə olunan nəzarət riskinin müəyyənləşdirilməsi metodları və audit prosedurları.....	68
Cədvəl 41: Nümunə seçmə metodları.....	69